

UTREDNING OM OPPHAVSRETT VED UNIVERSITETET I OSLO

OKTOBER 2009

INNHOLDSFORTEGNELSE

1	SAMMENDRAG	5
2)	Undervisnings- og formidlingsmateriale	6
3)	Datamaskinprogrammer	7
4)	Kataloger og databaser	7
5)	Forholdet til tredjemann	8
6)	Administrative arbeider	8
2	BAKGRUNN/MANDAT	9
3	HVA ER «OPPHAVSRETTSBESKYTTETE ARBEIDSRESULTATER»?	11
4	RETTIGHETSSPØRSMÅL	12
4.1	Hvem har rettigheter til «opphavsrettbeskyttede arbeidsresultater» i universitetssektoren?	12
4.2	Hvilke rettigheter tilkommer rettighetshaverne?	14
5	BEHOVET FOR RETTIGHETSOVERGANG	15
5.1	Innledning	15
5.2	Innspill fra fakultetene og ordninger ved andre læresteder	15
5.3	Interesseavveining	19
6	OPPLEGGET FOR DEN VIDERE DISKUSJON	20
7	RETTIGHETER TIL TRADISJONELLE FAGLITTERÆRE VERK	22
7.1	Dagens situasjon	22
7.2	Bør universitetet betinge seg rettigheter?	24
7.2.1	Fullstendig overgang av rettigheter?	24
7.2.2	Begrenset rett til eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av ansattes utgitte verk?	25
8	SÆRLIG OM UNDERVISNINGS- OG FORMIDLINGSMATERIALE	34
8.1	Innledning	34
8.2	”Personlig” undervisningsmateriale, forelesninger og støttemateriale mv	35
8.3	Standardisert undervisningsmateriale	38
8.3.1	<i>Standardiserte digitale undervisningsopplegg</i>	38
8.3.2	<i>Annet standardisert materiale</i>	40
8.4	Særlig om utstillingsmateriale	40
8.5	Kommersialisering av særlig undervisnings- og formidlingsmateriale	41
9	DATAMASKINPROGRAMMER	42
10	KATALOGER OG DATABASER	42
11	FORHOLDET TIL TREDJEMANN	44

11.1	Universitetet overdrar rettigheter.....	44
11.2	Den enkelte ansatte overdrar rettigheter	47
11.3	Universitetet som ”innkjøper” av egne ansattes opphavsrett	47
12	ADMINISTRATIVE ARBEIDER.....	47
13	SIGNATURER.....	48

1 SAMMENDRAG

Rektor nedsatte 23. desember 2005 et utvalg for å utrede Universitetet i Oslos behov for og rett til overtagelse og bruk av alle opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater legger med dette frem sin innstilling. Forslaget er basert på en nøye avveining av grunnleggende formål og prinsipper nedfelt i Universitetsloven, som hensynet til spredning og formidling av resultater fra forskning og faglig/kunstnerisk utviklingsarbeid og hensynet til faglig og akademisk frihet. Utvalget er kommet til at avveiningen av disse formål tilsier en nyansert tilnærming til spørsmålet om, og eventuelt i hvilken grad, rettigheter til opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater skal gå over til institusjonen eller forbli hos de ansatte. Spørsmålet kan verken formuleres som et enten/eller, eller løses likt uavhengig av hvilket materiale eller situasjon det er tale om. Utvalget vil likevel fremheve at hensynet til spredning og formidling av forskningsresultater mv. ikke i seg selv er et argument for at Universitetet uinnskrenket overtar de ansattes opphavsrettigheter. Dette er begrunnet både med at Universitetet neppe har eller bør ha et tilstrekkelig apparat til å bedrive rettighetsadministrasjon i stor skala og at en rettighetsovergang kan svekke de ansattes incentiv til forskning og formidling. Når disse forhold sammenholdes med hensynet til faglig og akademisk frihet, bør det etter utvalgets oppfatning foreligge nokså tungtveiende grunner før Universitetet bør overta de vitenskapelige ansattes opphavsrettigheter. Det forslag som her fremlegges avspeiler dette.

Utvalgets forslag oppsummeres slik:

1) Tradisjonelle faglitterære verk

- a) Fullstendig overgang av rettigheter kan ikke begrunnes i et reelt behov hos institusjonen. Universitetet har ikke behov for eksklusive rettigheter for å få spredt vitenskapelig materiale i tråd med institusjonens målsetting. De ansatte bør beholde mulighetene til å tilby enerett til materialet til et forlag.
- b) For enkelte typer faglitterære verk hvor universitetet bruker betydelige ressurser og/eller flere personer er involvert i arbeidet, bør spørsmålet om rettighetsovergang avklares på forhånd. Det kan være viktig for å sikre formidling av verket i overensstemmelse med prosjektets formål.

- c) Kopinor-avtalen. Utvalget foreslår ingen endringer i dagens ordning. Vederlaget til Kopinor for egne ansattes utgitte arbeider er ikke av en størrelse som rettferdiggjør at universitetet betinger seg en vederlagsfri ikke-eksklusiv rett til bruk av ansattes verk.
- d) Utvalget anbefaler at universitetet betinger seg rettigheter som gjør det mulig å opprette et digitalt arkiv med den begrensning at den ansatte må gi samtykke til at materialet blir gjort tilgjengelig for allmennheten. Et slikt samtykke bør kunne trekkes tilbake. Universitetet bør ikke betinge seg rett til å kunne gjøre endringer i slikt materiale.

2) Undervisnings- og formidlingsmateriale.

- a) En lærebok betraktes som et tradisjonelt faglitterært verk (1a over).
- b) ”Personlig” undervisningsmateriale.

Forelesninger. Utvalget mener at Universitetet i kraft av ansettelsesforholdet ikke skal kreve noen rettigheter til de ansattes muntlige undervisning. Når forelesninger filmes og legges ut på universitetets nettsider, må dette skje med den ansattes samtykke. Den ansatte må også kunne kreve forelesningen fjernet fra nettet. Universitetet plikter å varsle hvis det gjøres endringer i selve opptaket.

Støttmateriale (for eksempel hand-outs og power-point presentasjoner).

Universitetet bør som hovedregel kunne kreve at slikt materiale gjøres tilgjengelig på nettet for studentene i forbindelse med gjennomføringen av et kurs. Slikt materiale kan ikke automatisk brukes av andre lærere, og den ansatte bør kunne kreve at materialet fjernes. Unntak fra hovedregelen bør gjelde for materiale det er knyttet tredjepartsrettigheter til. Undervisningsmateriale som ikke inneholder filmverk må likevel kunne gjøres tilgjengelig for studentene i lukkede, passordbeskyttede nettverk.

- c) Standardisert undervisningsmateriale.

Digitale undervisningsopplegg (inklusive tilhørende datamaskinprogrammer). Typisk blir slike undervisningopplegg til i samarbeid mellom flere og krever ressurser fra institusjonen. Universitetet bør ha en varig, vederlagsfri og ikke-eksklusiv rett til å utnytte slike opplegg for ”egen” undervisning. Universitetet bør også ha rett til å endre opplegget, likevel slik at opphavsmannen må varsles og gis anledning til å få sitt navn fjernet. Opphavsmannen vil alltid kunne motsette seg endringer som er krenkende og slik sett i strid med åndsverksloven (§ 3).

Annet standardisert materiale (for eksempel kompendier og oppgavesamlinger).

Universitetet bør betinge seg de samme rettigheter som for digitale

undervisningsopplegg. Hvis opphavsmannen ønsker å utgi slikt materiale på forlag, bør universitetets bruksrett vike med mindre materialet er blitt til på oppdrag og med ekstra ressurser fra institusjonen.

d) Utstillingsmateriale (som for eksempel utstillingskataloger).

Universitetet må ha rett til all bruk som er naturlig i forbindelse med gjennomføring, informasjon og markedsføring av selve utstillingen. Universitetet bør også ha en varig rett til gjenbruk og bruk av materialet som ledd i et digitalt læremiddel med de samme rettigheter til å endre materialet som for digitale undervisningsopplegg (se 2c).

e) Kommersialisering av særlig undervisnings- og formidlingsmateriale.

Utvalget har ikke tatt stilling til om universitetet med hjemmel i ansettelsesavtalen bør kreve å overta retten til kommersiell utnyttelse av digitale læremidler som er utviklet av de ansatte. Det er her avgjørende om universitetet ved Birkeland innovasjon er i stand til å få til en næringsmessig utnyttelse som den ansatte selv ikke er i stand til å foreta. Hvis ikke vil den ansattes incentiv til å lage gode digitale læringsopplegg bli svekket gjennom ansettelsesavtalen. For enkeltprosjekter bør universitetet betinge seg rettigheter til næringsmessig utnyttelse i den enkelte prosjektavtale.

3) Datamaskinprogrammer

Gjeldende ordning som er innført i den eksisterende rettighetspolitikk bør evalueres etter en tid. Utvalget mener at universitetet må ha rett til utnyttelse av datamaskinprogrammer som kan utnyttes i et digitalt læremiddel som universitetet har betinget seg rett til å bruke i egen undervisning.

4) Kataloger og databaser

Dette omfatter svært ulikeartede systematiserte informasjonssamlinger fra enkeltpersoners egne arkiver til større databaser for eksempel med sensitive pasientopplysninger. ”OECD principles and guidelines for access to research data from public funding” vurderes implementert i Norge. Slike samlinger kan også ha betydelig kommersiell verdi og rettighetene til disse er regulert i gjeldende standard ansettelsesavtale for universitetet. Utvalget vil presisere at universitetets alminnelige rettigheter til databaser med kommersiell verdi ikke må legge hindringer i veien for den ansattes frihet til å bruke samlingen i egen forskning og undervisning. Utvalget åpner imidlertid for at universitetet betinger seg en rett til å utnytte databaser som ansatte har vært med å produsere i ikke-kommersiell forsknings- og

undervisningsvirksomhet. Universitetets utnyttelsesrett bør imidlertid ikke gjelde for databaser som er ”enmannsprestasjoner”, f.eks. et personlig erfaringsarkiv.

5) Forholdet til tredjemann

a) Universitetet overdrar rettigheter.

Utredninger vil typisk være avtaleregulert og universitetet gir sjelden oppdragsgiver fulle rettigheter, men en begrenset adgang til mangfoldiggjøring av materialet.

Forskningsoppdrag og forskningssamarbeid vil også som oftest være avtaleregulert, men kan reise betenkeligheter, særlig når det gjelder hemmelighold av forskningsresultater. Utvalget har ikke gått inn på dette. Universitetets behov for enerettigheter eller bruksrettigheter bør begrense seg til det som er nødvendig for å kunne oppfylle forpliktelsene overfor tredjepart.

b) Den enkelte ansatte overdrar rettigheter.

Enkeltansatte kan selv inngå avtale med tredjepart, for eksempel gjennom bierverv som er regulert i universitetets regleverk. Avtaler om overgang av rettigheter til tredjepart bør ikke stå i veien for bruksrettigheter universitetet bør betinge seg, for eksempel til digitale læremidler.

c) Universitetet som ”innkjøper” av egne ansattes opphavsrett.

Enkelte ansatte har ”delte” eller ”kombinerte” stillinger, typisk professor II. Utvalget vil understreke viktigheten av at det inngås rammeavtaler om rettighetsfordelingen og rett til andel av fortjenesten av de arbeidsresultater som de ansatte frembringer. Særlig viktig er dette for materiale som inngår i undervisningen.

6) Administrative arbeider.

Materiale som ansatte frembringer som ledd i universitetets oppgave som offentlig myndighetsutøver er uten opphavsrettslig vern. Utvalget anbefaler at dette presiseres i ansettelsesavtalen.

2 BAKGRUNN/MANDAT

Universitetet er gjennom universitets- og høyskoleloven av 1. april 2005 nr 4 gitt et vidt samfunnsoppdrag. Universitetet i Oslo skal bidra til å skape, fremme og formidle god forskning og undervisning, eller sagt på en annen måte: Universitetet i Oslo skal skape og formidle kunnskap.

Som Norges største kunnskapsprodusent skaper og formidler UiO hovedsakelig kunnskap i form av sine tilsattes arbeidsresultater. Til mange av disse kunnskapsproduktene er det knyttet opphavsrett.

Opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater utgjør universitetets fremste bidrag til oppbygging av den internasjonale kunnskapskapital og kunnskapsallmenning, og utgjør grunnlaget for våre enkeltforskere, forskergrupper og universitetets renommé innen forskningsverdenen.

Gjennom universitetets stadig tettere samvirke med samfunnet, herunder næringslivet, og som følge av utviklingen av den digitale teknologi, er spørsmål knyttet til opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater blitt mer aktuelle.

Ved brev av 23. desember 2005 opprettet rektor ved Universitetet i Oslo et utvalg som skulle utrede Universitetet i Oslos behov for og rett til overtakelse og bruk av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater. Utvalgets mandat er som følger:

"1. Utvalget skal utrede Universitetet i Oslos behov for og rett til overtagelse og bruk av alle opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater. Opphavsrettslige arbeidsresultater er for eksempel undervisningsmateriale og avhandlinger.

- *Aktuelle problemstillinger er bl.a.:*
- *Vederlagsfri rett til fotokopiering i forbindelse med undervisning, forskning og administrativ bruk*
- *Rett til digital utnyttelse ved undervisning, forskning og eventuelt annen anvendelse. Det vil si utarbeidelse, vedlikehold og utnyttelse av digitale læremidler, for eksempel digitalisering av analogt materiale, bruk av ansattes materiale ved utarbeidelse og vedlikehold av digitale læremidler, samt å lagre og stille digitalt materiale til disposisjon for studentene og forskere i nettverk med passordbeskyttelse.*
- *Elektronisk publisering av doktoravhandlinger.*

Utvalget skal utarbeide forslag til bestemmelse(r) i (egen) avtale med UiOs tilsatte om UiOs rett til overtagelse og bruk av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater, med grunnlag i advokatfirmaet Thommessens forslag til bestemmelse av 23.05.05.

Avtaleregulering av overtagelses –og bruksrett til opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater kan også berøre forhold ved og til samarbeidende institusjoner (helseforetak mv). Utvalget bes også utrede disse forhold.

2. Utvalget skal ta tilbørlig hensyn til innstillingen fra Immaterialrettsutvalget (oppnevnt av Universitets –og høyskolerådet) avgitt 8.oktober 2003: 'Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene.' Utvalget skal også holde seg informert om og ta tilbørlig hensyn til eventuelt arbeid om de samme problemstillingene i regi av Universitets –og høyskolerådet.

3. Utvalget skal, i henhold til utredningsinstruksens krav, vurdere eventuelle økonomiske og administrative konsekvenser.

4. Utvalget skal avgi sin innstilling innen 31. desember 2006. ”

Utvalgets medlemmer har vært professor Ole M. Sejersted (MED, leder), professor Ole-Andreas Rognstad (JUS), professor Are Stenvik (JUS), professor Tore Hansen (SV), professor Anders Eleverhøi (MN) og universitetsbibliotekar Hilde Westbye (UBO). Yngve Sjøgreen Foss og Einar Noreik, juridiske seniorrådgivere i Forskningsadministrativ avdeling, har fungert som utvalgets sekretærer. Advokat PhD Harald Irgens-Jensen fra advokatfirmaet Thommessen AS har bistått med skrivingen.

Nedsettelsen av utvalget har vært en del av et større arbeid med å utarbeide en gjennomarbeidet politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo. Dokumentet ”Politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo” av 16. november 2004, med senere endringer, senest av 28. februar 2006 (UiOs ”IPR-policy”), trekker opp en slik politikk, og denne er igjen blitt reflektert i avtalebestemmelser mellom UiO og de enkelte ansatte som har undertegnet overdragelsesavtalen. I disse dokumentene har hovedfokus imidlertid vært rettet mot de kommersialiserbare ”oppfinnelser”. En politikk for å håndtere det en noe generelt og upresist kan kalle de ansattes faglitterære ”åndsverk”, har til nå ikke vært gjenstand for en grundig diskusjon internt i UiO. Et viktig grunnlagsdokument for drøftelsen av dette er imidlertid innstillingen ”Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene” som ble utarbeidet etter oppdrag fra Universitets- og høyskolerådet i 2003, og som også er nevnt i herværende utvalgs mandat.

Utvalget har oppfattet mandatet som kun å gjelde hvilke rettigheter til verk skapt av de *ansatte* universitetet eventuelt skal kreve overført til seg. Spørsmål om *studenters opphavsrett* holdes derfor utenfor. Det samme gjelder spørsmål om hvilket ansvar universitetet kan pådra seg hvis ansatte krenker *tredjemenns opphavsrettigheter*, f.eks. ved å offentliggjøre undervisningsmateriale med andres vernede illustrasjoner.

Utvalget har gjennomført en serie møter med universitetets fakulteter som har gitt utvalget et innblikk i hvordan behovet for avtaleregulering av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater vurderes ved de forskjellige fakulteter. Samtlige fakulteter utvalget har hatt møter med, har vært positivt innstilt til en klargjøring og regulering av bruk og overtagelse av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater.

Utvalgets arbeid har blitt betydelig forsinket, bl.a. grunnet at arbeidet med å få kartlagt de forskjellige fakultetenes behov og tanker rundt de problemstillingene som mandatet reiser, har tatt mer tid enn beregnet.

3 HVA ER «OPPHAVSRETTSBESKYTTEDE ARBEIDSRESULTATER»?

Mandatets uttrykk «opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater» bør tolkes vidt, slik at det omfatter ethvert arbeidsresultat som har vern etter åndsverkloven av 12. mai 1961 nr. 2. Sentralt i den forbindelse står selve *åndsverkene*. Et åndsverk defineres gjerne som enhver frembringelse på det litterære, kunstneriske eller vitenskapelige området som er preget av en individuell skapende innsats, dvs. har såkalt verkshøyde. Dette innebærer at det aller meste av de vitenskapelig tilsattes produksjon, enten det er til undervisnings- eller forskningsformål, og enten det foreligger i form av en artikkel, forelesningsmanuskript, power-point-presentasjon eller digitalt læremiddel, må antas å være åndsverk.¹ Unntak kan for eksempel tenkes for en kort og triviell power-point-presentasjon som på en ikke-original måte gjengir hovedpunktene på et nærmere bestemt problemfelt.

Det er imidlertid viktig å presisere at det som har vern, er arbeidernes uttrykksform, ikke de bakenforliggende tanker, ideer, synspunkter, hypoteser etc. Slik vil man kunne ha vern for arbeidets språklige uttrykk, illustrasjoner, fotografier og animasjoner etc., samt opplegg og disposisjon, og i noen grad også eksempelvalg o.l. En matematisk formel, et historisk kildefunn eller kildefortolkning, en medisinsk hypotese eller en regeluttolkning vil imidlertid ikke ha opphavsrettsbeskyttelse per se.

Også den administrative produksjonen ved universitetet vil i stor grad resultere i åndsverk. Det skal f.eks. normalt ikke mange setningene til i et brev eller en e-post før kravet om individuell, skapende innsats er oppfylt. Likevel har ikke alle åndsverk som skapes i administrativ sammenheng vern etter åndsverkloven. Vedtak fra offentlig myndighet, samt forslag, utredninger og andre uttalelser som gjelder offentlig myndighetsutøvelse, har ikke

¹ Se nærmere Immaterialrettsutvalget kap. 8 (s. 69–80).

opphavsrettslig vern.² I visse sammenhenger er universitetet gitt offentlig vedtakskompetanse – typisk sensurarbeid knyttet til eksamener, herunder masteroppgaver. Eksamensoppgaver, sensorbegrunnelser, sensorveiledninger, brev o.l. i forbindelse med sensuren, vil derfor ikke være underlagt opphavsrett. I den grad universitetsansatte deltar i offentlig lovarbeid og utredningsvirksomhet, vil deres bidrag i en slik sammenheng heller ikke ha opphavsrettslig vern.

I en særstilling står *databasene*, dvs. informasjonssamlinger. En sak er at databaser kan *inneholde* åndsverk. En annen sak er at databasene *i seg selv* kan ha vern, men i så fall gis det vern for selve *sammenstillingen* av materialet. Om sammenstillingen er *original*, dvs. preget av sammenstillers individuelle, skapende innsats, er databasen et åndsverk. En del utstillingskataloger kan nok være eksempler på ”databaser” med opphavsrettslig ”verkshøyde”. Også ikke-originale databaser kan ha vern, men i så fall kreves det at sammenstillingen inneholder et *større antall opplysninger* eller er resultat av en *vesentlig investering*.³ Et slikt databasevern gir beskyttelse mot at andre fremstiller eksemplarer av hele eller vesentlige deler av databasen eller at hele eller vesentlige deler gjøres tilgjengelig for allmennheten. Alternativt må det være tale om gjentatt og systematisk eksemplarframstilling eller tilgjengeliggjøring av ikke vesentlige deler. For ”åndsverk-databasene” kreves det at eksemplarframstillingen eller tilgjengeliggjøringen omfatter så mye av databasen at sammenstillingens originale trekk berøres.

Åndsverkloven gir også vern for enkelte andre prestasjoner som ikke er åndsverk. Fotografier vernes som sådanne, uten hensyn til om de er preget av fotografens individuelle, skapende innsats – fotografiene uten verkshøyde har bare kortere vernetid.⁴ Også lydopptak og film har vern uansett om opptaket inneholder et åndsverk eller ikke.⁵

De opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultatene har ikke vern til evig tid. Men vernetiden for åndsverkene er lang – hele 70 år etter opphavsmannens død.⁶ For fotografier og databaser som ikke er åndsverk, er den primære vernetiden 15 år etter henholdsvis offentliggjøringen og fotografens død, mens den for lyd- og filmopptak er 50 år etter opptakets offentliggjøring.

4 RETTIGHETSSPØRSMÅL

4.1 Hvem har rettigheter til «opphavsrettbeskyttede arbeidsresultater» i universitetssektoren?

Utgangspunktet etter åndsverkloven er at det er den eller de som *skaper* åndsverket som har rettigheter til det. Ettersom det bare er fysiske personer som kan skape noe, vil opphavsretten

² Åndsverkloven § 9.

³ Åndsverkloven § 43. Det kan stilles spørsmål om vernet for databaser som inneholder et større antall opplysninger er i samsvar med EUs databasedirektiv art. 7, som uttrykkelig bare gir vern for databaser som forutsetter vesentlige investeringer, men det ses ikke grunn til å problematisere dette nærmere i denne sammenheng.

⁴ Åndsverkloven § 43a.

⁵ Åndsverkloven § 45.

⁶ Åndsverkloven § 40.

til åndsverk som skapes innenfor universitetets virksomhet alltid *oppstå* hos den tilsatte – eller ved eksternt utførte oppdrag hos den eller de som utfører oppdraget. Dersom universitetet som institusjon skal ha rettigheter, må det skje en *rettighetsovergang*. En eventuell rettighetsovergang kan bero på ansettelses- eller oppdragsforholdet. Ettersom mandatet er begrenset til *tilsattes* arbeidsresultater, konsentrerer vi oss om disse i det følgende.

En rettighetsovergang til universitetet er ikke betinget av en uttrykkelig klausul i arbeidsavtalen eller annen eksplisitt avtale. Det er et anerkjent prinsipp i norsk rett at arbeidsgiveren får den rett over åndsverket som er nødvendig og rimelig for at arbeidsavtalen skal nå sitt formål, og muligens også det som er nødvendig for å utnytte verket i arbeidsgiverens normale virksomhet.⁷ Hva dette nærmere innebærer i konkrete tilfeller, er imidlertid ikke alltid godt å si. For universitetsansattes virksomhet har det vært en rådende oppfatning at det ikke er nødvendig eller rimelig at rettighetene til forskningsarbeider går over til universitetet.⁸ Men synspunktet er nok under press, og for øvrig er det omdiskutert om og eventuelt i hvilken utstrekning universitetene overtar opphavsrettigheter fra sine ansatte i kraft av ansettelsesavtalen.⁹

I ett bestemt tilfelle følger rettighetsovergangen av loven: Opphavsrett til *datamaskinprogrammer* som skapes av en *tilsatt* under utføring av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet, går over til arbeidsgiveren, med mindre annet er avtalt.¹⁰ Men ”avtalt” omfatter også stilltiende avtaler, og oppfatningen om at det ikke er nødvendig eller rimelig at rettighetene går over til universitetene, gjelder i prinsippet også datamaskinprogrammer. Det er derfor ikke gitt at § 39g i alle situasjoner medfører at rettigheter til datamaskinprogrammer går over til institusjonen. Dette reflekteres i UiOs IPR-policy, der det uttales (s. 15):

”Utgangspunktet er at arbeidsgiver vinner alle økonomiske beføyelser i de tilfeller der datamaskinprogrammet er skapt av arbeidstaker som en del av utføring av oppgave gitt av arbeidsgiver, med mindre annet er avtalt. I forhold til de vitenskapelig tilsatte er det ikke i alle henseender avklart hvor langt denne bestemmelsen i åndsverkloven strekker seg.”

For å unngå tvil og tvister bør rettighetsspørsmålene avtalereguleres, slik utvalgets mandat forutsetter. Men spørsmålet om hva som er nødvendig og rimelig ut fra en avveining av de ansattes og institusjonens interesser, herunder hensynet til etablert praksis, bør ligge som en premiss ved utformingen av avtalebestemmelser.

Et særlig forhold som kan legge føringer på de løsninger som velges, er avtaler med eksternt tredjepart. Dels kan det være tale om avtaler som *institusjonen* inngår, typisk i forbindelse med eksternt finansierte forskningsprosjekter. Ofte forutsettes det ved slike prosjekter at institusjonen har overtatt rettigheter i nærmere bestemt omfang. I så fall foreligger det en kontraktsbestemt plikt til å avklare rettighetsforholdet med den ansatte. Dels kan det også tenkes at den ansatte selv inngår avtaler med tredjemenn om utnyttelse av deres åndsverk. Det

⁷ Se Immaterialrettsutvalget s. 106, med henvisninger.

⁸ Også kalt ”professorprivilegiet”. Se f.eks. Jens Schovsbo, Universitetsansattes immaterialrettigheter: Fra irrationelle professorprivilegier til irrationelle universitetsprivilegier?, Tidsskrift for Rettsvitenskap 2008 s. 271–288 på s. 284.

⁹ Se Immaterialrettsutvalget kap. 10 (s. 99–175), for en nærmere drøftelse.

¹⁰ Åndsverkloven § 39g.

typiske eksemplet er forlagsavtaler. Her kan det tenkes å oppstå rettighetskonflikter mellom universitetet og tredjemenn i den grad den ansatte disponerer over rettigheter som går over til universitetet i kraft av ansettelsesforholdet. Det bør derfor inntas bestemmelser i ansettelsesavtalen, og eventuelt andre avtaler, som søker å forebygge slike konflikter.

For rettigheter til annet enn åndsverk er situasjonen til dels en noe annen. For fotografier som ikke er åndsverk gjelder riktignok det tilsvarende utgangspunktet som for åndsverkene – at rettighetene oppstår hos den som lager fotografiet. Spørsmålet om rettighetsovergang blir derfor det samme. Rettigheter til databaser som ikke er åndsverk samt lyd- og filmopptak kan imidlertid oppstå hos en juridisk person, dvs. den som forestår og finansierer arbeidet. Det betyr at universitetet i stor grad vil være originær rettighetshaver til slike arbeider som utarbeides i universitetets regi, slik at spørsmålet om rettighetsovergang ikke blir satt på spissen på samme måte som for åndsverkene.

4.2 Hvilke rettigheter tilkommer rettighetshaverne?

Opphavsmannen til et åndsverk har *enerett* til å råde over verket, i opprinnelig eller endret skikkelse, ved å fremstille eksemplarer av verket og å gjøre det tilgjengelig for allmennheten.¹¹ Tilsvarende rettigheter tilkommer også rettighetshaveren til prestasjoner som ikke er åndsverk, jf. ovenfor i pkt. 4.1.

Retten til eksemplarfremstilling omfatter så vel fysisk som elektronisk reproduksjon av verket, herunder nedlasting og opplasting på Internett. Eneretten er imidlertid avgrenset i loven, slik at den f.eks. som hovedregel ikke omfatter eksemplarfremstilling til *privat bruk*.¹² For universitets- og høyskolesektoren er også de såkalte *avtalelisensene* av interesse. En avtalelisens er en lovbestemmelse som sier at når en institusjon eller annen brukergruppe har inngått avtale med en representativ rettighetsorganisasjon, kan også verk av opphavsmenn som ikke er medlemmer av rettighetsorganisasjonen, benyttes på samme vilkår som etter avtalen. I praksis betyr dette at de avtalene universitetene og høyskolene har inngått med Kopinor om rett til fotokopiering, gis virkning også for opphavsmenn som ikke er medlemmer av Kopinor. Med andre ord trengs det ingen tillatelse fra slike opphavsmenn. Når Kopinor-avtalen i nær fremtid vil utvides til også å gjelde utskrifter fra Internett og digital eksemplarfremstilling, vil det tilsvarende gjelde for slik eksemplarfremstilling.

Eneretten til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten omfatter enhver form for verksformidling utenfor det private området, enten det er tale om spredning av fysiske eksemplarer, fremføring av verk fra en talerstol, TV- og radioutsendinger, utlegging av verk på Internett eller andre former for elektronisk tilgjengeliggjøring. Også denne retten er i noen grad avgrenset. For eksempel vil kjøperen av et fysisk eksemplar ha rett til å selge det videre og låne det ut.¹³ Av interesse i denne sammenhengen er det også at et utgitt verk kan

¹¹ Åndsverkloven § 2.

¹² Åndsverkloven § 12.

¹³ Åndsverkloven § 19.

fremføres offentlig ved undervisning, uten at det er nødvendig å innhente opphavsmannens samtykke.¹⁴

Ved spørsmålet om i hvilken grad opphavsmannens enerett går eller skal gå over til universitetet qua arbeidsgiver, kan ulike scenarier tenkes. Den ene ytterligheten er at *eneretten* til å råde over verket går over til universitetet i sin helhet – altså fullstendig rettighetsoverdragelse. Den andre ytterligheten er at universitetet kun får en nærmere avgrenset *bruksrett*, men at eneretten for øvrig blir værende hos den tilsatte. Innenfor disse ytterpunkter kan det tenkes et utall forskjellige mellomløsninger.

I tillegg til eneretten til eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring for allmennheten, har en opphavsmann også såkalte *ideelle rettigheter*. De mest sentrale er retten til å bli navngitt i forbindelse med et verks offentliggjøring samt vernet mot at verket endres eller tilgjengeliggjøres på en måte som er krenkende for opphavsmannens eller verkets anseelse. Disse rettighetene kan ikke den originære opphavsmannen – dvs. i vår sammenheng den tilsatte – fraskrive seg i sin helhet. Rettighetene kan bare fraskrives i forbindelse med en avgrenset bruk av verket.¹⁵ Dette legger visse rammer på universitetets utnyttelse av de ansattes verk. Selv om universitetet overtar opphavsrettigheter i sin helhet, vil f.eks. ikke institusjonen ha uinnskrenket rett til å endre verket.

5 BEHOVET FOR RETTIGHETSOVERGANG

5.1 Innledning

På den bakgrunn som er grovt skissert ovenfor, skal det tas stilling til Universitetet i Oslos behov for og rett til overtagelse og bruk av alle opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater. Som underlag for vurderingene legges for det første vekt på Immaterialrettsutvalgets utredning, jf. mandatets pkt. 2. For det andre har utvalget gjennomført intervjuer med samtlige fakulteter ved UiO, med sikte på å avdekke fakultetenes tanker rundt spørsmålene om rettighetsovergang, samt de forskjellige behov som måtte gjøre seg gjeldende. For det tredje har utvalget sett hen til praksis ved andre læresteder.

5.2 Innspill fra fakultetene og ordninger ved andre læresteder

Utvalget har gjennomført en serie møter med universitetets fakulteter som har gitt utvalget et innblikk i hvordan behovet for avtaleregulering av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater vurderes ved de forskjellige fakulteter.

Til møtene hadde utvalget på forhånd sendt ut noen spørsmål til fakultetene:

Fakultetets erfaring/praksis med overtagelse eller bruk av opphavsrettslig beskyttede arbeidsresultater

¹⁴ Åndsverkloven § 21.

¹⁵ Åndsverkloven § 3.

Hva er fakultetets eller enhetens erfaringer og praksis med overtagelse eller bruk av opphavsrettslig beskyttede arbeidsresultater til undervisning, forskning og formidling (jf opplistingen nedenfor)?

1. Publikasjoner mv – eksempler: verk: lærebøker (monografier, undervisningsmateriale, avhandlinger, tidsskriftartikler, manuskripter, notater til forelesninger og foredrag, foredragene selv, debattinnlegg, kronikker)

Problemstilling: Elektronisk publisering – selvarkivering (Open Access), DUO

2. Digitale læremidler

3. Digitalisering av analogt materiale

4. Databaser

5. Kopiering

6. Bruk av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater i undervisningssammenheng

Hva er fakultetets fremtidige behov knyttet til overtagelse eller bruk av opphavsrettslig beskyttede arbeidsresultater?

1. Digitale læremidler

2. Kopiering

3. Elektronisk publisering

4. Behov knyttet til formidling og formidlingsstrategi

5. Bistand til forskere i deres kontakt med forlagene

Samtlige fakulteter utvalget har hatt møter med, har vært positivt innstilt til en klargjøring og regulering av bruk og overtagelse av opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater. De har videre sagt seg enige med utvalget i at samtlige nåværende og fremtidige utnyttelsesformer som er omtalt i opphavsrettsutvalgets spørreskjema, kan være aktuelle for regulering.

Det humanistiske fakultet og Det samfunnsvitenskapelige fakultet var i møtene særlig opptatt av de klassiske publiseringskanalene, som monografier og artikler. Disse fakultetene hadde ikke utviklet en politikk for de tilsattes opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater, og det hadde heller ikke vært en aktuell problemstilling. Dette håndteres av den enkelte tilsatte. Fakultetene var imidlertid meget positive til at utvalget var satt ned.

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet fremhevet behovet for regulering av rammene rundt utviklingen av elektroniske læringsmoduler (web-baserte), herunder simulasjonsprogrammer hvor det er benyttet betydelige offentlige midler for å utvikle disse. Fakultetet fremholdt at UiO bør kunne gi pålegg om at undervisningsopplegg skal modulariseres. Fakultetet mente også at det var ønskelig med et utkast til avtale.

Det medisinske fakultet påpekte flere behov for avklaringer av opphavsrettslige problemstillinger. Universitetets rettighetspolitikk må ikke være til hinder for at forskerne kan publisere i de tidsskriftene de ønsker å publisere i. Fakultetet er positiv til en utvikling i retning av publisering i open access tidsskrifter. Dette må imidlertid skje på frivillig basis og det må utvikles system for dekning av kostnadene som da blir belastet forskningsmiljøene.

Publisering av doktorgrader må ikke legge hindringer i veien for at materiale i doktorgraden kan publiseres i annen form – typisk som artikkel i tidsskrift – etter at graden er forsvart. Det betyr at avhandlingen ikke uten videre kan være åpent tilgjengelig på nettet.

Fakultetet har behov for å utvikle digitale læringsmidler hvor det vil være snakk om jevnlig oppgradering og videreutvikling. Man ser behov for å trekke inn nye medarbeidere etter hvert som systemene utvikles. Fakultetet har allerede i dag flere eksempelsamlinger av bildemateriale utviklet av fakultetets lærere. Disse kan også ha kommersiell verdi. Det er viktig at universitetet har ansettelsesavtaler som gjør det mulig å utvikle slike opplegg som kan gjenbrukes og videreutvikles uavhengig av den opprinnelige opphavsmannens godkjenning.

En spesiell problemstilling er relasjonen til helseforetakene. Mange av fakultetets ansatte har såkalte kombinerte stillinger hvor de er ansatt i hovedstilling i en institusjone (typisk professor I eller overlege) og i bistilling ved den andre institusjonen (overlege i bistilling eller professor II). I undervisningen vil det ofte være snakk om å bruke for eksempel bildemateriale fra helseforetakene i undervisning på grunnstudiet i medisin. Det er viktig at opphavsrettslige problemstillinger knyttet til relasjonen til helseforetakene blir løst i form av avtaler mellom institusjonene i likhet med avtalen om rettigheter til oppfinnelser.

Det utdanningsvitenskapelige fakultet hadde synspunkter på svært mange av spørsmålene utvalget hadde sendt ut før møtet. Fakultetet la, på grunnlag av erfaringer det selv hadde gjort, vekt på at det var et stort behov for klare avtaler før forsknings- og undervisningsaktivitet settes i gang.

Fakultetet var særlig opptatt av behovet for klare regler om rettigheter til resultater av forskningssamarbeid med *andre institusjoner*, herunder offentlige etater, f.eks. om rettigheter til databaser utarbeidet som ledd i pedagogiske forskningsprosjekter. Også behovet for rettighetsavklaring når flere av fakultetets *egne* forskere går sammen i forskergrupper, noe som blir mer vanlig, ble fremhevet.

I undervisningen benytter fakultetet Classfrontier, hvor nettbaserte rom og bruk av video (filmer) inngår. Nettundervisning/fleksibel læring er en del av fakultetets tilbud, og fakultetet har lagt ut en del materiale åpent på Internett.

Fakultetet var opptatt av adgangen til å digitalisere analogt materiale som befinner seg ved fakultetet, blant annet manuskripter og kartleggingsmateriale fra forskningsprosjekter.

Det juridiske fakultetet viste til tradisjonen for at ansatte selv publiserer monografier, herunder lærebøker. Fakultetet har ingen fast eller felles praksis for offentliggjøring av undervisningsmateriale på Internett, men det gjøres i relativt stor utstrekning. Generelt er det forholdsvis liten oppmerksomhet rundt disse spørsmålene ved fakultetet.

Internasjonalt har det vært mye oppmerksomhet om opphavsrett ved universiteter og høyskoler i de senere årene, og flere universiteter har ulike ”policies” om dette. Fortsatt er det nok vanligst i land med ”common law”-tradisjon som England, Australia og ikke minst USA.¹⁶ Det varierer en god del mellom institusjonene hvordan ”eierforholdene” til de ansattes åndsverk blir regulert. Følgende generelle trekk synes imidlertid å gå ofte igjen:

- Institusjonene er stort sett mer tilbakeholdende med å kreve rettigheter til, og lar de ansatte ofte ha større rådighet over, det man kan kalle ”tradisjonelle akademiske arbeider”, som artikler og monografier, enn for eksempel digitale undervisningsopplegg.
- Institusjonene krever større rådighet over arbeider de har bevilget store ressurser til, eller som de spesifikt har gitt ansatte i oppdrag å utarbeide.
- Institusjonene prøver å sikre seg en begrenset rett til å bruke verk som de ansatte skaper i ansettelsesforholdet, i undervisningen, uansett om universitetet eller den ansatte er ”eier” av det aktuelle verk. Men det aksepteres ofte at rettigheter som ansatte har gitt til forlag, kan forhindre dette.

Utvalget har vært i kontakt med andre tilsvarende institusjoner i Norden for å høre hvilken politikk de forfølger på dette området. Det synes å være enighet om at de problemstillinger som nevnes i mandatet, er praktisk viktige, men nesten ingen institusjoner har per i dag vedtatt noen klare retningslinjer for hvordan institusjonen bør håndtere dem. Et viktig unntak er Lunds universitet, hvis anbefalinger om ”åpen” digital publisering skal kommenteres nærmere i punkt 7.2.2 nedenfor.

Det bør også nevnes at danske universiteter har gitt en ”ønskeliste” til danske myndigheter i forbindelse med en mulig revisjon av den danske ophavsretslov. ”Ønskelisten” går ut på (i) å få rett til å etablere åpne digitale arkiv (Institutional Repositories), (ii) at forskerne sikrer seg

¹⁶ En oversikt, som riktignok sist ble oppdatert i 2006, finnes på nettsiden http://copyright.surf.nl/copyright/implementing_principles/university_copyright_policies/examples.php.

rett til at artiklene kan utgis i slike arkiv, (iii) at universitetene ikke skal få rett til å publisere forskningsresultatene, (iv) at de ansatte ikke kan trekke tilbake utgivelse av undervisningsmateriale, (v) at kopiering av universitetsutgitt materiale ikke skal utløse betaling til Copy-Dan (tilsvarende Kopinor i Norge), men at (vi) utgivelse av lærebøker fortsatt vil være en privat sak, og at eventuell kopiering av slik skal skje i henhold til avtalen med Copy-Dan.¹⁷

5.3 Interesseavveining

Et naturlig utgangspunkt for vurderingen av hvem som skal ha hvilke rettigheter til universitetsansattes opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater, er universitets- og høyskolelovens bestemmelse om institusjonenes virksomhet.¹⁸ Lovens formål er å legge til rette for at universitetene og høyskolene skal kunne tilby høyere utdanning og utføre forskning på høyt internasjonalt nivå, samt å formidle kunnskap om universitetets virksomhet.¹⁹ For å nå disse målene er det bl.a. fastsatt at institusjonene skal bidra til å spre og formidle resultater fra forskning og faglig/kunstnerisk utviklingsarbeid, samt bidra til innovasjon og verdiskapning basert på resultater som nevnt. Universitetsansatte må sies å være ansatt på de premisser at de skal bidra til å fremme disse målene. Spørsmålet er like fullt hvilke løsninger som er best egnet til å fremme dem.

Ut fra et snevert perspektiv kan det hevdes at størst mulig grad av rettighetsovergang fremmer spredning, formidling og utbredelse av forskningsresultater, herunder undervisningsmateriale. Dersom institusjonene sitter på rettighetene, vil de være i posisjon til å spre, utbre og formidle de ansattes forskningsresultater i samsvar med lovens formål. Det kan også hevdes å være i tråd med internasjonale trender at informasjon i størst mulig grad gjøres tilgjengelig, jf. den såkalte Open Access-bevegelsen. At institusjonene skal kunne disponere over resultatene, kan støttes i det faktum at de ansatte får lønn for sitt arbeid, og at institusjonene investerer i og stiller utstyr og infrastruktur til disposisjon for sine ansatte.²⁰

Situasjonen er imidlertid mer kompleks. Som nevnt ovenfor i 4.1 har det vært en utbredt oppfatning at rettighetene til forskningsarbeider ligger hos forskeren selv. Bildet for undervisningsmateriale har vært noe mer nyansert.²¹ Som påpekt av Immaterialrettsutvalget kan en slik praksis gis en rasjonell begrunnelse – dels at forskeren anses som bedre skikket enn institusjonen til å vurdere når og hvordan hennes vitenskapelige arbeid skal presenteres for publikum, og dels i prinsippet om faglig og akademisk frihet.²² Det kan også hevdes at det

¹⁷ Synspunktene, eller "ønskelisten", er omtalt – med kritiske merknader – av Jens Schovsbo i "Universitetsansattes immaterialrettigheter: Fra irrationelle professorprivilegier til irrationelle universitetsprivilegier", *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2008 s. 271–88 (s. 284–86).

¹⁸ Universitets- og høyskoleloven § 1–3.

¹⁹ Universitets- og høyskoleloven § 1–1.

²⁰ Immaterialrettsutvalget s. 107. Prinsippet er nedfelt i Universitets- og høyskoleloven § 1–5.

²¹ Immaterialrettsutvalget s. 110–118.

²² Immaterialrettsutvalget s. 111.

å *frata* forskeren rettigheter hun mener å ha, vil kunne virke som disincentiver til forskningsproduksjon. Til dette kommer at så vel forsknings- som undervisningsmateriale kan ha et sterkt personlig preg, og at hensynet til forskningens og undervisningens kvalitet kan tilsi at den ansatte selv har kontroll med bruken av materialet.

Videre kan det hevdes at universitetet ikke har tilstrekkelig apparat til å bedrive rettighetsadministrasjon i den utstrekning det er tale om når det gjelder opphavsrettsbeskyttede forskningsresultater.

De kryssende hensyn som her kan gjøre seg gjeldende, må avveies mot hverandre. De tilsier en nyansert tilnærming til spørsmålet om, og eventuelt i hvilken grad, rettigheter til opphavsrettsbeskyttede arbeidsresultater skal gå over til institusjonen. Spørsmålet kan verken formuleres som et enten/eller, eller løses likt uavhengig av hvilket materiale eller situasjon det er tale om. Utvalget vil i det følgende se nærmere på forskjellige typesituasjoner, med tanke på hvordan interesseavveiningen konkret bør gi seg utslag for spørsmålet om rettighetsovergang ved Universitetet i Oslo. Også forholdet til tredjepartsinteresser må inngå ved en slik vurdering, jf. ovenfor i pkt. 4.1.

6 OPLEGGET FOR DEN VIDERE DISKUSJON

De hensyn som er nevnt ovenfor, varierer sterkt både i relevans og styrke avhengig av karakteren av det enkelte verk²³ som en universitetsansatt har skapt – og de omstendighetene verket er blitt skapt under. Noen ganger kan de tilsi at universitetet bør betinge seg nesten alle de rettigheter som det i prinsippet er mulig for en arbeidsgiver å kreve i en arbeidsavtale. I andre tilfeller kan de tilsi at universitetet bare bør ha en svært begrenset rett til å utnytte verket på en nærmere bestemt måte, eller kanskje ikke noen rett i det hele tatt. I en drøftelse som den foreliggende må man nødvendigvis gjøre visse generaliseringer og foreta interesseavveiningen for noen *typer* av verk og noen *typer* av utnyttelse som det er aktuelt for universitetet å betinge seg rett til. Målet er å nå frem til bestemmelser som er oversiktlige, og som samtidig gir rimelige løsninger i de fleste enkelttilfeller.

Utvalget har funnet det hensiktsmessig å legge hovedvekten i drøftelsen på to ulike typer verk, som utvalget mener at det er knyttet størst praktisk interesse til. Den ene verkstypen – som drøftes i kapittel 7 – er ”tradisjonelle faglitterære verk”. Dette vil si monografier, lærebøker, vitenskapelige artikler og doktorgradsavhandlinger. Den andre typen er undervisnings- og formidlingsmateriale, f.eks. muntlige forelesninger, power-point-presentasjoner, oppgaver, instruksjonsvideoer, digitale undervisningsopplegg med ulik grad av ”interaktivitet” osv. Dette tas opp i kapittel 8. Videre vil utvalget i kapittel 9 og 10 ta opp noen særlige poenger knyttet til datamaskinprogrammer og databaser.

²³ Betegnelsen ”verk” brukes her for enkelthets skyld også på de frembringelser som ikke er åndsverk, men som likevel har en viss beskyttelse etter åndsverkloven, jf. pkt. 3 ovenfor.

Sentrale spørsmål i alle kapitler er:

- Har universitetet behov for alle de rettigheter til verket som det rettslig sett er mulig å betinge seg i en arbeidsavtale?
- Har universitetet behov for mer begrensede utnyttelsesrettigheter?
- Har universitetet behov for *eksklusive* utnyttelsesrettigheter?
- Kan interesseavveiningen likevel tilsi at de ansatte bør beholde noen rettigheter som universitetet kan sies å ha et visst behov for?
- Bør universitetet beholde sine rettigheter etter at den ansatte slutter?
- Hvilken adgang bør universitetet ha til å *endre* den ansattes verk?

Det gjør seg gjeldende særlige hensyn hvis et verk, enten det er av en type nevnt i kapittel 7, 8 eller 9, eller en annen type verk (for eksempel en utredningsrapport eller et datamaskinprogram) er utarbeidet *på oppdrag fra en tredjemann*. Dette blir drøftet særskilt i kapittel 11.

I kapittel 12 skal det helt kort sies noe om rettighetsspørsmål for verk som de ansatte skaper som ledd i sitt *administrative arbeid*, f.eks. forslag til pensumlister, eksamensoppgaver mv. Som allerede nevnt er mye slikt materiale ikke underlagt opphavsrett. Og så vidt utvalget kan bedømme, vil det sjelden oppstå tvister mellom universitetet og de ansatte om hvordan slikt materiale som eventuelt er underlagt opphavsrett, skal kunne utnyttes.²⁴

I diskusjonen kommer det ikke til å trekkes noe klart skille mellom verk som er utarbeidet *i arbeidstiden*, og verk som er utarbeidet *i fritiden*. Dette kan kanskje virke overraskende. I utgangspunktet skulle man kanskje tro at universitetet bare burde få rettigheter i verk produsert i arbeidstiden, mens den ansatte burde få råde fritt over verk produsert i fritiden. Det er flere grunner til at en slik regel ikke er hensiktsmessig. De vitenskapelig ansatte stempler ikke inn om morgenen og ut om ettermiddagen, og skillet mellom fritid og arbeidstid blir vanskeligere å trekke enn for de fleste andre yrker i Norge. Man kan til en viss grad si at den ”akademiske frihet” taler mot å legge avgjørende vekt på om verket er skapt i arbeidstiden eller på fritiden. En ville få håpløse bevisproblemer dersom spørsmålet om universitetet kunne kreve rettigheter til et verk, ville avhenge av når på dagen verket var skapt. Og selv om en ansatt faktisk har skapt et verk på kveldstid, kan en i hvert fall en viss rettighetsovergang til universitetet være rimelig ut fra en rekke forhold, f.eks. hvis universitetet har gitt midler til arbeidet, eller at det bygger på erfaringer som er gjort i vedkommendes virke ved universitetet. Drøftelsen i det følgende av *når* og *hvordan* en rettighetsovergang skal skje, skiller derfor ikke mellom verk skapt i fritiden og i arbeidstiden. En forutsetning for at

²⁴ Jf. Immaterialrettsutvalget s. 109–110.

rettighetsovergang skal kunne kreves, er imidlertid at det må være tale om verk som *står i sammenheng* med vedkommendes stilling ved universitetet. Som det heter i den gjeldende standardavtalen for de ansatte om immaterielle rettigheter (punkt 1 annet ledd): ”Avtalen gjelder bare arbeidsresultater som har sammenheng med arbeidstakerens ansettelsesforhold ved UiO.” Det må altså som hovedregel være tale om produksjon innenfor de fagfelt vedkommende er ansatt for å virke i. Unntak kan tenkes der den ansatte blir engasjert av universitetet for å fremstille et verk innenfor et annet felt – da vil universitetet trolig også betinge seg visse rettigheter til dette verket. Som det vil fremgå, vil spørsmålet om hvilke rettigheter universitetet bør betinge seg, ellers bli løst ut fra forhold som f.eks. formålet med utarbeidelsen av verket, verkets karakter og hvilken grad universitetet har bidratt til skapelsen av det aktuelle verk, for eksempel med pengestøtte til forskningen eller i form av undervisningsfri.

7 RETTIGHETER TIL TRADISJONELLE FAGLITTERÆRE VERK

7.1 Dagens situasjon

Monografier, lærebøker, vitenskapelige artikler, doktorgradsavhandlinger – som utvalget kaller ”tradisjonelle faglitterære verk” – skrives i dag av universitetets forskere som en del av deres arbeid ved universitetet eller som ledd i ferdigstillelsen av en doktorgrad. Mye av dette må kalles ”rene” forskningspublikasjoner, noe er ”ren” undervisningslitteratur, noe er ”populærvitenskap”, og mye kan inneholde elementer fra flere av disse kategoriene.

Den såkalte *vitenskapelige* publisering har i de senere år fått økt oppmerksomhet både fra de sentrale myndigheter og fra universitets- og høyskolesektoren selv. Den er nå av vesentlig betydning for universitetets offentlige finansiering. Etter innføring av det nye nasjonale finansieringssystemet baseres finansieringen av universitetet som kjent også på oppnådde resultater ved vitenskapelig publisering. Totalt sett utgjør omfordelingen av midler til universitetene og høyskolene basert på vitenskapelig publisering i dag ca. 400 millioner kroner.

De enkelte institusjoner står fritt med tanke på videre fordeling internt av midler mottatt for de ansattes vitenskapelige publisering. Uvalget som utredet ny finansieringsmodell ved UiO avga sin innstilling 1. mars 2007, uttalte at midlene *ikke er ”midler som enkeltforskere kan gjøre krav på, selv om tanken er at de på en eller annen måte skal komme produktive fagmiljøer til gode”*. Finansieringsmodellutvalget har ikke konkretisert hvordan man kan sikre at resultatmidlene faktisk kommer de produktive fagmiljøer til gode.

Dette omfordelingssystemet premierer i dag kun publisering i anerkjente vitenskapelige publikasjonskanaler og gir ikke incentiver til ”ren” undervisningslitteratur eller populærvitenskap.

Praksis i dag er at de ansatte bestemmer når et verk kan publiseres. Universitetet gir ingen pålegg om hvilke publikasjonskanaler det kan eller ikke kan publiseres i. Verkene utgis oftest ved forlag etter avtale direkte mellom den enkelte tilsatte og forlaget. Eventuelle royalties utbetales direkte til den tilsatte. Noen tilsatte velger å publisere gjennom universitets egne kanaler, som f.eks. skriftseriene til Det utdanningsvitenskapelige fakultet eller skriftseriene til instituttene ved Det juridiske fakultet, eller gjennom Unipub AS. Unipub AS eies av Studentsamskipnaden i Oslo (SiO).

Det bør skjelnes mellom *Unipub Forlag* og *Unipub Kompendier*. Publisering gjennom Unipub forlag skjer som en ordinær forlagsutgivelse, og den ansatte overdrar rettigheter i samsvar med normalkontrakten for faglitteratur, en standardavtale fremforhandlet mellom Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Den norske Forleggerforening. For sammensatte kompendier som inneholder tekster fra UiOs ansatte, gis det i forbindelse med innhenting av tillatelse mulighet for å krysse av om en vil ha betaling. Betalingen er 20 øre pr. side.

Tilsatte ved universitetet publiserer også i økende grad i Open Access-tidsskrifter. Noen forfattere gir ut verkene på egne forlag. Universitetet i Oslo krever i hovedsak ikke at den ansatte gir universitetet noen rett til å fremstille eksemplarer av verkene eller gjøre dem offentlig tilgjengelige, f.eks. som ledd i undervisningsvirksomheten ved universitetet.

Det er et visst unntak for *doktorgradsavhandling*. Gjennom doktorgradsforskriften stiller UiO krav om at avhandlingen skal gjøres offentlig tilgjengelig og at den skal offentliggjøres (§17.2). Dette er selvsagt nødvendig for å få til en offentlig disputas. Etter forskriften har universitetet imidlertid også rett til vederlagsfritt å fremstille kopier av avhandlingen til senere bruk i institusjonens egen undervisnings- og forskningsvirksomhet. Universitets- og høyskoleloven gir neppe universitetet hjemmel til ved forskrift å pålegge en slik rettighetsoverdragelse, altså også til bruk som ikke har noen sammenheng med bedømmelsen eller det offentlige forsvar av selve avhandlingen. Skal universitetet få flere rettigheter enn det som ellers sedvanemessig må anses hjemlet av rettighetsovergang til vitenskapelige ansattes arbeidsavtaler, må det inngås en egen avtale, eller arbeidsavtalen må få en uttrykkelig klausul om dette. Utvalget er kjent med at en rettighetsoverdragelse som nevnt har vært nedfelt i flere tilsetningsavtaler for stipendiater eller i avtaler om opptak til doktorgradsutdanning. Hvis stipendiaten har skrevet under på dette, må hun sies å ha respektert rettighetsovergangen dersom hun er blitt orientert om at det er frivillig å gå med på overgangen, og at hun ikke vil nektes opptak til programmet dersom hun ikke godtar den.²⁵ Etter utvalgets oppfatning virker det imidlertid noe inkonsistent om stipendiater skal bes om å fraskrive seg rettigheter som etablerte forskere beholder.

²⁵ Immaterialrettsutvalget s. 207.

Elektronisk publisering av doktorgradsavhandlinger finner sted ved frivillighet. Når den trykte avhandlingen blir satt av Unipub, kan Unipub samtidig levere den elektronisk til DUO. Avhandlingen legges ut i fulltekst, og det er laget en liste over artikler i avhandlingen på ”tittelbladet” i DUO. Dersom avhandlingen også er publisert på et forlag, vil det være en lenke til fullteksten hvis forlagene har godkjent dette. Biblioteket har i enkelte tilfelle bistått med å finne ut om forfatterne har hatt adgang til slik publisering. DUO har laget detaljerte anvisninger for elektronisk publisering av doktoravhandlinger, se http://www.duo.uio.no/dokumentasjon_ny/ansatt/om/avhandling.html.

Det er i 2007 innført obligatorisk elektronisk innlevering i DUO av *studentoppgaver* ved profesjonsstudier og på masteroppgaver/hovedoppgaver. Disse blir også gjort allment tilgjengelige på nettet. Studentene har adgang til å reservere seg, selv om dette ikke fremgår helt klart av informasjonen på DUOs nettsider. Det ligger utenfor utvalgets mandat å drøfte dette nærmere.

7.2 Bør universitetet betinge seg rettigheter?

7.2.1 Fullstendig overgang av rettigheter?

Med bakgrunn i den generelle drøftelsen ovenfor under punkt 5, og særlig under henvisning til at den vitenskapelig tilsatte *må anses som bedre skikket enn institusjonen til å vurdere når og hvordan hennes vitenskapelige arbeid skal presenteres for publikum*, finner utvalget det ikke tjenlig å anbefale en avtalefestet fullstendig overgang av rettigheter knyttet til faglitterære verk.

En slik fullstendig overgang av rettigheter kan ikke begrunnes i et reelt behov hos institusjonen. Universitetet trenger ikke fullstendige rettigheter for å få spredt vitenskapelig materiale i tråd med institusjonens målsetting. En fullstendig overgang av rettigheter til institusjonen vil ikke i nevneverdig grad lette oppfølgingen av institusjonens plikt etter universitetsloven til å bidra til å spre og formidle resultater fra forskning og faglig/kunstnerisk utviklingsarbeid. En fullstendig overgang kan tvert i mot tenkes å gjøre det vanskeligere å oppfylle plikten, idet dette ville forutsette oppbygging av et effektivt system for rettighetsadministrasjon og aktiv formidling av resultatene. Immaterialrettsutvalget foreslo heller ikke noen fullstendig rettighetsovergang fra ansatt til institusjon.

Når dette er sagt, kan det være på sin plass å nevne at det *for enkelte* faglitterære verk kan være på sin plass at universitetet betinger seg en fullstendig overdragelse fra de ansatte. ”Bestillingsverk” fra tredjemenn skal drøftes i kapittel 11. Ellers bør det pekes på tilfeller hvor universitetet setter av betydelige ressurser for utarbeidelsen av et større verk og bør ha de fleste rettigheter for å få tilstrekkelig igjen for sin investering. En bør også nevne tilfeller hvor flere personer har vært involvert i skapelsesarbeidet; hvis det ellers ville være mange rettighetshavere, kan en ”kanalisering” av rettigheter til universitetet være hensiktsmessig for

å sikre at verket blir formidlet til allmennheten.²⁶ Det er imidlertid et mindretall av ansattes faglitterære verk som har slike karaktertrekk, og det kan nok være ganske store individuelle forskjeller mellom slike verker som kan begrunne at rettighetsspørsmålene løses ulikt. Det er derfor vanskelig å gi generelle regler om dette. Det man imidlertid kan gjøre, er å peke på en del ”føre var”-momenter, som, når de foreligger, bør gi administrasjonen eller ledelsen ved en enhet et varsel om at de står overfor et prosjekt hvor det kan være riktig av universitetet å sikre seg flere rettigheter enn det institusjonen normalt kan betinge seg i kraft av arbeidsforholdet. Dette bør avklares før det avsettes betydelige ressurser til prosjektet. De to kanskje viktigste av disse momentene er allerede nevnt: At universitetet skal bevilge betydelige midler til et bestemt prosjekt og at det vil involveres flere forskere/potensielle rettighetshavere. At det er en stor offentlig interesse i at resultatene blir offentlig tilgjengelige, og forblir offentlig tilgjengelige, er også et viktig moment.

7.2.2 Begrenset rett til eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring av ansattes utgitte verk?

7.2.2.1 Innledning – om eksklusive og ikke-eksklusive begrensede rettigheter

Som nevnt kan det kan være aktuelt for institusjonen å betinge seg rettigheter til *bestemte former* for utnyttelse av et verk ved hjelp av generelle bestemmelser i arbeidsavtalen. Et eksempel kan være formidling av et verk for undervisning på Internett. Men det kunne også være tale om tilgjengeliggjøring for annet enn undervisningsformål, f.eks. til større forskergrupper. Slike ”begrensede rettigheter” kan være *eksklusive* eller *ikke-eksklusive*. Å betinge seg eksklusiv rett innebærer at universitetet vil være den eneste som kan utnytte verket på den aktuelle måten; opphavsmannen vil verken kunne utnytte verket selv eller gi andre rett til å utnytte verket slik.

En eksklusiv rett måtte være begrunnet i et ønske om økonomisk gevinst eller i å oppnå en form for konkurransefortrinn i forhold til de ansatte eller andre institusjoner som kunne være interessert i å publisere materialet. Selv om både ønsket om økonomisk inntjening og ønsket om å gjøre det ”bedre” enn andre institusjoner er en del av hverdagen ved universitetet, vil det å kreve eksklusive rettigheter etter utvalgets mening stride såpass sterkt mot den akademiske sedvane at dette ikke er å anbefale. Universitetet har ikke behov for eksklusive rettigheter for å få spredt vitenskapelig materiale i tråd med institusjonens målsetting.

Immaterialrettsutvalgets flertall foreslo i utgangspunktet heller ingen eksklusive rettigheter for institusjonen, men derimot (på side 160-164 i Immaterialrettsutvalgets innstilling) å innføre en begrenset, *ikke-eksklusiv* rett til vederlagsfri fotokopiering av utdrag fra større

²⁶ Et nærliggende eksempel er prosjektet Henrik Ibsens skrifter, som ble startet opp ved UiO i 1999 med betydelig finansiell støtte fra UiO og eksterne finansieringskilder. Blant prosjektmedarbeiderne var to fast ansatt ved UiO, 12 var midlertidig ansatt ved UiO, mens fire av medarbeiderne var ansatt ved andre institusjoner. Det ble inngått skriftlige avtaler om rettighetsoverdragelse for noen av arbeidsoppgavene og for noen av medarbeiderne. Blant annet det forhold at rettighetssituasjonen var uløst for andre oppgaver og andre medarbeidere, skapte betydelige problemer i etterkant, noe som viser at det for prosjekter av denne art er viktig at institusjonen avtaleregulerer og sikrer seg de rettigheter som er nødvendige for at prosjektresultatene skal kunne formidles i overensstemmelse med prosjektets formål.

fremstillinger samt verk som inngår i samleverk som er utarbeidet av egne tilsatte som ledd i deres arbeidsforhold ved institusjonen, til bruk ved undervisning av egne studenter. Flertallsforslaget omfattet ikke verk som foreligger i egnet form for salg. Forslaget er ikke blitt fulgt opp.

Som allerede nevnt er spørsmålet om universitetet i kraft av arbeidsavtalen skal kreve rettigheter til de ansattes åndsverk i større grad enn i dag, ikke bare et spørsmål om økonomi i forholdet mellom universitetet og den ansatte. Dersom universitetet betinger seg rettigheter, vil den ansatte ikke kunne tilby en full enerett til materialet til et forlag. Det kan tenkes å svekke deres mulighet til å få publisert materiale hos en del forlag, kanskje særlig de store, internasjonale, vitenskapelige forlagene.

Dersom universitetet betinger seg rettigheter i større grad enn i dag, vil også Kopinor-ordningen som universitetet er knyttet til, bli påvirket. Utvalget ser på dette punktet først.

7.2.2.2 Forholdet til Kopinor

Kopinor-ordningen bygger på åndsverklovens bestemmelser om *avtalelisens* i §§ 13 b og 14, jf. § 36 flg. Ordningen er grundig beskrevet i Immaterialrettsutvalgets innstilling.²⁷ I korthet går den ut på følgende: Dersom universitetet inngår en avtale om utnyttelse av verk i undervisning og til intern bruk for forskning og administrasjon med en organisasjon som representerer en vesentlig del av opphavsmennene til verk som brukes i Norge, og som er godkjent av departementet, vil universitet få rett til å bruke verkene *også til opphavsmenn som ikke er representert av organisasjonen*, på de samme betingelser og til de samme vederlagssatser. Avtalen utløser med andre ord en rett til å bruke verk også av opphavsmenn som ikke er medlemmer av organisasjonen (avtalelisens). Avtalen med Kopinor – som er den aktuelle organisasjon – blir altså i praksis bindende også for alle utenlandske forfattere og forlag.

Kopinor ble stiftet i 1980 etter innføringen av en midlertidig lov om fotokopiering i undervisningsvirksomhet fra 1979. Loven ble gitt for at undervisningsinstitusjonene skulle få adgang til å benytte seg av fotokopieringens nye muligheter til å kopiere opp materiale til studenter og elever uten å begå massive rettighetskrenkninger. Undervisningsinstitusjonenes adgang til å kopiere ansattes egne verk synes ikke å ha vært drøftet under behandlingen av loven.

Kopinor har i dag 22 medlemsorganisasjoner.²⁸ Blant disse er Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) og Den norske Forleggerforening (DnF). Et stort antall utenlandske rettighetshavere blir representert gjennom gjensidighetsavtaler med søsterorganisasjoner av

²⁷ Immaterialrettsutvalget s. 81–98.

²⁸ Se Kopinors hjemmeside www.kopinor.no.

Kopinor i andre land.²⁹ I kraft av avtalelisensbestemmelsen i åndsverkloven vil Kopinor videre kunne handle på vegne av opphavsmenn som ikke er medlem av noen av Kopinors medlemsorganisasjoner eller søsterorganisasjoner.

Den gjeldende Kopinor-avtale gir rett til kopiering³⁰ av opphavsrettslig beskyttet materiale i et nærmere definert omfang. Hovedregelen er at det kan kopieres inntil 15 % av sidetallet til en publikasjon til den enkelte ansatte eller student. Kopiering fra periodiske publikasjoner er ikke underlagt denne begrensningen. Man kan altså ta kopi av en hel artikkel i et vitenskapelig tidsskrift.³¹ Avtalen gir imidlertid ikke rett til kopiering som har et ”forlagsmessig preg”.³² Kopiering kan bare skje til bruk i universitetets undervisningsvirksomhet og til intern bruk for forskning og administrasjon.

Vederlagsbestemmelsen i den gjeldende ”papiravtalen” er fastsatt på bakgrunn av en *statistisk undersøkelse* om omfanget av kopieringen ved universitetene og høyskolene, en fremforhandlet sidepris og et fremforhandlet fradrag for den kopiering som er vederlagsfri (for eksempel kopiering til privat bruk). Undersøkelsen gjennomføres ved spørreundersøkelser om kopieringsomfanget og avlesning av telleverk på kopimaskiner ved utvalgte institusjoner. I den någjeldende avtale er årsprisen gjeldende fra høstsemesteret per ansatt på kr. 291,33 og per student kr. 354,84 for universitet eller høyskole, kr. 232,32 for statlig høyskole. I alt fikk Kopinor inn over 68 millioner kroner fra universitets- og høyskolesektoren i 2007, hvorav 11,7 millioner fra Universitetet i Oslo.

Det er ikke godt å si hvor stor andel av dette beløpet som skriver seg fra kopiering av verk som universitetets egne ansatte har utgitt. Utvalget vil imidlertid neppe tro at det dreier seg om et særlig stort beløp, kanskje én million kroner.

Kopinor fordeler det meste av kopieringsvederlaget *kollektivt*. Det vil si at de enkelte forfattere og forlag ikke får avregnet vederlag etter hvor mye ”deres” verk faktisk kopieres – det er det etter dagens ordning ikke mulig å registrere. Utbetalingen skjer i stedet til medlemsorganisasjoner eller utenlandske organisasjoner som Kopinor har avtale med. Fordelingen skjer på grunnlag av statistiske undersøkelser av hva som blir kopiert, og forhandlinger mellom organisasjonene. Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening fordelte i overkant av 38 millioner kroner i 2007.

NFF har opprettet Det faglitterære fond, som blant annet finansieres av Kopinor-midlene. Fondets formål er å bidra til fremme av faglitteratur og til ivaretagelse av faglitterære

²⁹ I følge Kopinors årsrapport for 2007 (tilgjengelig på www.kopinor.no) har Kopinor gjensidighetsavtaler med 43 organisasjoner i i alt 33 land.

³⁰ ”Kopiering” er nærmere definert i avtalen § 4 tredje ledd. Studentenes *utskrift* av materiale som er lagt ut på Classfronter, blir etter avtalen regnet som ”kopiering” (som ”utskrifter fra elektronisk datalager”), men lærerens *opplasting* av materialet på Classfronter omfattes ikke. Per i dag har man altså ikke hjemmel i noen avtalelisens for slik opplasting og må ha samtykke fra de enkelte rettighetshavere.

³¹ Se dog begrensningene i avtalen § 14.

³² Avtalen § 9.

forfatteres og oversetteres faglige og økonomiske interesser. Formålet søkes oppnådd ved å disponere fondets midler til prosjekt-, reise- og honnørstipend.

Hensikten med *prosjektstipend* er å støtte utarbeidelsen av et manuskript til bok eller annen faglitterær publikasjon. Stipendet skal *ikke gis til ren forskning, eller til vitenskapelig og faglig litteratur som primært faller inn under støtteordninger etablert av Norges forskningsråd, universitetene eller andre offentlige organer*. Stipend kan søkes for et tidsrom av 1-12 måneder. Stipendet utbetales uten trekk av skatt, og innberettes som næringsinntekt (tilsvarende royalty). I 2007 ble det utdelt 241 prosjektstipend, hvorav 36 (15%) til ansatte ved Universitetet i Oslo. De 36 stipendiene utgjorde til sammen 3,1 millioner kroner.

Reisestipend tildeles etter søknad på grunnlag av dokumentert forfatter-/oversetteransiennitet. For førstegangs stipend (pt. kr 22 000) må man ha skrevet åndsverk av faglitterær karakter tilsvarende minst én bok på minst 100 sider, eller et tilsvarende omfang artikler eller mindre verk, hver på normalt minst fem sider eget bidrag, som er utgitt eller på annen lignende måte gjort tilgjengelig for allmennheten. Stipendiene gis også til ikke-medlemmer som fyller kravene.

Utvalget vil bemerke at Kopinor-ordningen gjør det mulig for universitetet effektivt å få klarert rettigheter for bruk av verk i undervisning, forskning og administrasjon, ikke bare av ansattes verk, men i praksis av alle opphavsrettslig beskyttede litterære og vitenskapelige verk. Selv om overgangen til digitale tidsskrifter gjør det mer praktisk å klarere rettigheter direkte med forlagene (noe som ikke alltid innebærer en økonomisk fordel for universitetet),³³ er noe alternativ til Kopinor neppe realistisk i overskuelig fremtid.

Spørsmålet er imidlertid om dagens ordning hvor også universitetets kopiering av utgitt materiale som *dets egne ansatte har skrevet*, går inn i beregningsgrunnlaget for Kopinor-vederlaget, er rimelig. Utvalget ser flere prinsipielle betenkeligheter med dette. Det virker umiddelbart lite rimelig at universitetet skal måtte betale sine ansatte for å bruke materiale som disse produserer for forskning og undervisning når det er nettopp dette som er universitetets kjerneområde, og det i svært mange tilfeller må antas at de ansatte har produsert materialet ved hjelp av universitetets ressurser. Ordningen hadde vært lett å forsvare om den hadde gitt et godt incentiv til produksjon av forsknings- og undervisningsmateriale. Slik NFFs stipendordning er i dag, gir den nok noen incentiver til publikasjoner det er viktig å støtte, men forfattere som hovedsakelig publiserer kortere artikler og på engelsk, slik mange gjør innen medisin og naturvitenskapene, vil lett falle utenfor ordningen. Den gir således ikke noe incentiv til en av de publiseringsformer som universitetet ser det viktigst å satse på. Som nevnt fremgår det av NFFs egne regler at stipender gitt gjennom denne ordningen er av supplerende karakter. UiO har som offentlig institusjon ingen innflytelse på utformingen og

³³ Utskrifter fra og kopier av artikler fra elektroniske tidsskrifter som UiO har avtale med regnes som "ikke-vederlagspliktig" etter Kopinoravtalen. UiO har lisesnavtaler for 7300 elektroniske tidsskrifter per 31.12.2006 og betalte 23 millioner kroner for dem.

innretningen av en ordning opprettet av en privat organisasjon, og anser det ikke som realistisk at NFFs stipendier kan utvikles til en ordning som i tilstrekkelig grad vil møte UiOs behov for en fleksibel, men målrettet incentivordning for særlig økt forskningspublisering.

Kopinor-avtalen i seg selv vil ikke være til hinder for at UiO i ansettelsesavtalene betinger seg en vederlagsfri rett til bruk av ansattes verk. Kopinor-avtalen bestemmer at kopiering som skjer etter avtale direkte mellom rettighetshaver og brukeren, ikke omfattes Kopinor-avtalen. Dersom universitetet betinger seg en rett til vederlagsfri kopiering av ansattes verk, vil altså slik kopiering ikke utløse noen plikt til å betale Kopinor-vederlag.

Utvalget er likevel kommet til universitetet ikke bør kreve rettigheter til de ansattes utgitte faglitterære verk for å få noe ”fratrekk” i dagens vederlag til Kopinor. Utvalget mener det ville være praktisk mulig å beregne størrelsen på et slikt fratrekk, men må anta at det vil dreie seg om et relativt lite beløp. Brutto ville det i dagens situasjon kanskje ikke være mer enn én million kroner. Skulle denne besparelsen blitt brukt til en incentivordning for vitenskapelig produksjon, ville forvaltningskostnadene ta en betydelig andel av dette. Etersom utvalget ikke har oversikt over hvilke inntekter avtalen om digital utnyttelse vil gi, er det vanskelig å ta stilling til om den vil utgjøre noen forskjell i så henseende. Men utvalget antar at administrasjonsutgiftene vil ”spise opp” mye av besparelsene også ved å slippe å betale for digital kopiering.

Kopinor-ordningen og stipendiene fra Det faglitterære fond må sies å ha fått fast forankring i det faglitterære Norge og har utvilsomt finansiert en del viktig faglitteratur. Det ville trolig vekke sterke reaksjoner om universitetet fikk avtalefestet en rett til bruk av egne ansattes verk i undervisning, forskning og administrasjon for å minske utgiftene til kopiering. Dersom andre institusjoner i Norge skulle gå inn på lignende ordninger, kan det også få en merkbar effekt på det samlede vederlag Kopinor får inn, og dermed svekke forlagenes incentiver til å utgi norsk faglitteratur. Muligens kunne det også tenkes at universitetet for å spare penger ville øve et visst press mot lærerne om å kopiere opp artikler av universitets egne ansatte til undervisningen fremfor de artikler lærerne selv anser som de beste. Veies disse mulige ulemper ved en vederlagsfri kopieringsrett mot de små beløp som Universitetet i Oslo vil kunne tjene på å dette, blir det etter utvalgets mening ikke hensiktsmessig å innføre en slik ordning.

Utvalget konklusjon er at utgiftene til dagens Kopinor-ordning, med de beløp det i dag er tale om, ikke er noe sterkt argument for at universitetet skal kreve bruksrettigheter til de ansattes utgitte faglitterære verk. Utvalget vil ikke foreslå å avtalefeste rettighetsoverganger som medfører at det skal gjøres fratrekk for kopiering av egne ansattes utgitte arbeider.

7.2.2.3 Behov for mer omfattende ”papirbruk” enn Kopinor-ordningen hjemler?

Som nevnt kan kopiering etter Kopinor-avtalen bare skje innenfor visse grenser, f.eks. når det gjelder antall sider. Avtalen gir heller ikke hjemmel til å fremstille papirbaserte publikasjoner

hvor de kopierte verk er endret. En kan spørre om universitetet kan ha et behov for ”papirbruk” som går lenger enn det Kopinor-avtalen hjemler og bør betinge seg slike rettigheter i avtaler med de ansatte. I dag må slik bruk klareres med de enkelte forfattere og/eller forlag.

Utvalget har ikke oppfattet det slik at dette har vært noe stort praktisk problem for institusjonene og vil derfor ikke foreslå at det innføres noen større rett til ”papirbruk” enn Kopinor-avtalen hjemler. Det er nok først og fremst for den *digitale bruk* at institusjonen har et reelt behov for flere rettigheter enn den har i dag.

7.2.2.4 Lagring i lukkede eller åpne digitale arkiver og annen digital bruk

Informasjonsteknologien gir i dag de viktigste verktøy for å gi oversikt over de ansattes faglitterære produksjon, og for å gjøre denne tilgjengelig for allmennheten.

Når en en taler om ”egenarkivering”, mener en at universitets ansatte får arkivert sine verk på steder hvor de gjøres tilgjengelige i fulltekst. Om denne tilgangen skal være fri for *alle*, eller om en fortsatt kan tale om ”egenarkivering” hvis teksten bare gjøres fritt tilgjengelig for en nærmere begrenset krets – typisk ansatte, studenter og eventuelt andre akademikere som må taste inn et passord for å få tilgang – virker ikke helt klart.

Uttrykket ”Open Access” innebærer fri tilgang til vitenskapelige tidsskriftsartikler, enten ved at artikkelen publiseres i et tidsskrift som er gratis tilgjengelig på Internett (open-access tidsskrift) eller at en artikkel som er publisert i et tradisjonelt tidsskrift egenarkiveres i et åpent arkiv, for eksempel drevet av en institusjon som UiO. Slik egenarkivering kan enten gjelde artikkelen slik den er blitt publisert i tidsskriftet etter fagfelle vurderingen (post-print), eller som versjonen før den er blitt fagfelle vurdert (pre-print). Det vil være ønskelig med arkivering av den fagfelle vurderte versjonen, men dette betinger at tidsskriftsforlaget tillater slik arkivering.

Nettstedene som tilbyr artikler med ”Open Access”, enten de drives av forlag, universiteter eller andre, gir i mange tilfeller ikke *full disposisjonsrett* til brukerne. Det stilles ofte vilkår som brukeren må akseptere før hun kan laste ned en artikkel, f.eks. at artikkelen ikke skal utnyttes i kommersielt øyemed. Normalt tillates brukerne vederlagsfritt å ta utskrift av de artikler de er interessert i, til personlig bruk.

UiO har allerede et egnet arkiv for arkivering av ansattes dokumenter, databasen for Digitale utgivelser ved Universitetet i Oslo (DUO). Her kan ansatte levere fagartikler og annet materiale. Slik det er nå kan artikler leveres via systemet for dokumentasjon av forskningsresultater mv., FRIDA, enten pre- eller post-print. Artikkelen blir så overført til DUO og publisert der. På nettstedet for verket i FRIDA kan man finne en lenke til artikkelen i DUO. Det ligger også mye vitenskapelig materiale på andre av UiOs nettsider. Men det ligger ingen steder samlet, og materialet presenteres på forskjellig måte. Utvalget tror sikkert det kan

være mulig å oppnå en bedre koordinering av dette, men det vil selvsagt kreve en del ressurser.

Fra mange hold blir det pekt på at egenarkiveringen ved universitetet bør øke. Universitets- og høyskolerådet henstilte i januar 2005 til sine medlemsinstitusjoner om å ta i bruk åpne institusjonelle arkiv og publisere i Open Access-tidsskrift. Også Kunnskapsdepartementet er engasjert i dette.³⁴ Lignende henstillinger er kommet fra European University Association, hvor UiO er medlem.³⁵

En intern arbeidsgruppe ved NTNU avga 30. mai 2007 rapporten ”Institusjonelt arkiv ved NTNU – rapport fra arbeidsgruppe”. NTNUs arbeidsgruppe skiller klart mellom innlevering og publisering av et verk til det institusjonelle arkivet. *Innlevering* betyr at publikasjonen skal innleveres elektronisk til biblioteket for arkivering som et alternativ til eller supplement til avlevering av trykte publikasjoner til biblioteket, *publisering* betyr at det avleverte materialet skal gjøres tilgjengelig for allmennheten i digital form via NTNUs institusjonelle arkiv. I sin rapport anbefalte NTNUs arbeidsgruppe at NTNUs arkiv skal kunne gi en samlet oversikt over den vitenskapelige produksjonen ved NTNU som er tilgjengelig i fulltekst. Fra 1. januar 2008 er det innført pliktig innlevering av doktorgradsavhandlinger til det institusjonelle arkivet, og avhandlingen vil bli publisert elektronisk hvis ikke doktoranden reserverer seg mot dette.

For at arkivet skal bli en god digital samling av den vitenskapelige produksjonen ved en forsknings –og/eller utdanningsinstitusjon, kan det være aktuelt å vurdere pliktig innlevering av *alle* publikasjoner og annet forskningsmateriale, og at universitetet i den forbindelse sikrer seg rett til å fremstille det antall digitale eksemplarer av de ansattes verk som er nødvendig for den elektroniske arkivering. Dette behøver som nevnt ikke bety at det skal gis åpen tilgang til materialet. Man kan tenke seg at lagringen kun skjer for arkiveringsformål, og at tilgang bare gis til enkeltpersoner i spesielle tilfeller. Eller man kan tenke seg en begrenset tilgang av publikasjoner ved hjelp av passordbeskyttelse eller lignende, for eksempel begrenset til egne ansatte og/eller studenter. Et tredje alternativ kan være at tilgangen begrenses i et visst antall år, men deretter gjøres ”åpen”. Dette for eksempel for å kunne gi et forlag en eksklusiv rett til å gjøre artikkelen tilgjengelig i en viss periode.

Utvalget har vanskelig for å se at slik elektronisk arkivering vil vekke sterke motforestillinger hos forfattere og forlag på prinsipielt grunnlag. Det er av mange grunner ønskelig å ha produksjonen ved universitetet dokumentert. Det kan gi verdifull innsikt å se hvordan et fagfelt på en så stor institusjon har utviklet seg. Slik dokumentasjon kan også være nyttig hvis det en eller annen gang skulle settes frem beskyldninger om forskningsfuske. Og et slikt arkiv

³⁴ Se http://www.uhr.no/forskning/open_access

³⁵ Se

<http://www.eprints.org/openaccess/policy/signup/fullinfo.php?inst=European%20University%20Association%20%28EUA%29>.

Se også ønskene om ”Institutional Repositories” fra de danske universiteter i Schovsbo, *op. cit.* s. 284–85.

vil selvsagt synliggjøre den enorme aktivitet som skjer ved institusjonen og styrke dens legitimitet i samfunnet. Det må imidlertid være en forutsetning at arkivet har den nødvendige sikkerhet i forhold til behandling av personopplysninger osv. Det kan heller ikke være tvil om at det vil koste betydelige summer å opprette et slikt fullstendig arkiv. Utvalget ser det ikke som sin oppgave å vurdere *om* et slikt arkiv er verdt prisen, og vil følgelig ikke gi noen anbefaling om universitet *skal bruke* en rett til å fremstille de digitale eksemplarer av ansattes verk som er nødvendig for en hensiktsmessig elektronisk arkivering. Utvalget vil imidlertid anbefale at universitetet betinger seg rettigheter som *gjør det mulig* å opprette et slikt arkiv.

Det er lettere å se at de ansatte kan ha motforestillinger mot at universitetet også skal betinge seg en rett til å gjøre materialet *åpent tilgjengelig*. Motforstillingene kan være av ideell karakter, f.eks. at de ansatte motsetter seg *måten* stoffet blir presentert på på den aktuelle nettside. Eller de kan være økonomiske; opphavsmannen mener at det finnes et marked for verket og vil utnytte dette, eller hun mener at tilgjengeliggjøringen fra universitetets side i hvert fall må skje innenfor den digitale avtalelisens som nå forhandles frem, slik at bruken utløser en større ”stipendpott”.

Også andres rettigheter kan stå i veien for tilgjengeliggjøringen. Det blir vanligere at forskerne ved UiO publiserer *sammen* med forskere fra andre institusjoner. Selv om en forsker ved UiO skulle være forpliktet etter sin arbeidsavtale til å gjøre sine artikler tilgjengelige for andre via UiOs nettside, vil vedkommendes eventuelle *medopphavsmenn* fra andre institusjoner ikke være forpliktet til dette.

Forholdet til *forlagene* kan også gi problemer for en tilgjengeliggjøring. Ved at artikler gjøres tilgjengelig i universitets elektroniske arkiv, vil publikum få en alternativ kilde til disse artiklene ved siden av forlagenes databaser. Mange forlag – i mange fag et klart flertall av forlagene – aksepterer i dag at forfatterne legger ut eksemplarer av artikler de har skrevet, på sine personlige eller arbeidsgiverens nettside. Andre aksepterer dette på visse betingelser, f.eks. at materialet først gjøres tilgjengelig fra arkivet en viss tid etter at forlaget publiserte det, at det på nettsidene henvises til stedet der artikkelen først ble publisert, at det legges en lenke til forlagets nettsider osv. Men andre forlag, og særlig utenlandske, er svært restriktive til utlegging på nett.³⁶

Lunds universitet har utarbeidet følgende retningslinjer for de ansatte ved vitenskaplig publisering:

<http://www.lub.lu.se/om-lub/vetenskaplig-publicering.html>.

”Universitetsstyrelsen beslutade i november 2005 att rekommendera följande:

³⁶ Informasjon om forlagenes ulike praksis kan finnes på nettsiden <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/index.html>.

- att forskare vid Lunds universitet om möjligt publicerar sig i tidskrifter som är fritt tillgängliga för läsaren
- att om en fritt tillgänglig tidskrift inte finns som ett jämbördigt alternativ bör i första hand en tidskrift som tillåter parallellpublicering av artikeln väljas
- att överlåtelse av publiceringsrätt undviks. Minimikrav för författaren är rätt till parallellpublicering
- att Lunds universitet verkar för att vetenskapliga tidskrifter övergår till en publiceringsmodell, där artiklarna görs fritt tillgängliga för läsaren direkt eller i form av parallellpublicering”

Flere steder i utlandet har det vært argumentert for at institusjonene bør legge press på forlagene for å få en mer åpen politikk og lavere abonnementspriser, og at dette kan gjøres ved at institusjonene sikrer seg rettigheter til de ansattes vitenskapelige verk, slik at de ansatte ikke kan gi eksklusivitet til forlagene.³⁷ Utvalget har en viss forståelse for slike forslag og retningslinjene til universitetet i Lund. De dyre tidsskriftabonnementer er etter utvalgets oppfatning et problem for universitetet, ikke minst ved at så mange forlag binder tidsskrift sammen i ”pakker” slik at en institusjon ikke kan velge de enkelttidsskrift det har mest behov for. Når det er sagt, er det på det rene at utgiftene til god fagfelleevaluering og gode elektroniske søkesystemer som forlagene i dag finansierer ved å ta betalt for tidsskriftsartikler, på en eller annen måte må dekkes inn. ”Open Access” vil altså kunne gjøre det dyrere for forskerne å få publisert sine arbeider.

Det overordnede hensyn må imidlertid være at forskerne ved UiO skal ha alle muligheter til å få publisere i de tidsskrifter som har de beste referee-ordninger, som er anerkjent i de internasjonale fagmiljøer og som det er lett å søke seg frem til. Utvalget mener bestemt – i likhet med Immaterialrettsutvalget – at man ikke skal forhindre de forskere som har skrevet en så god artikkel at den antas av et av de mest prestisjefylte tidsskriftene, å publisere her. Det ville stride mot målsettingen om at universitets ansatte skal publisere mer i de mest anerkjente tidsskriftene. Samtidig ville nok enkelte forskere oppfatte det som et overgrep om universitetet skulle kreve rettigheter til deres faglitterære arbeider for å kunne styre deres valg av publiseringskanaler. Universitetet bør arbeide for å åpne, men kvalitativt gode, publiseringsformer på andre måter. En ordning som etter utvalgets mening vil kunne bidra til dette uten å frata forskerne frihet til publisere gjennom kanaler med begrenset tilgang, vil være et system hvor den ansatte gjennom arbeidsavtalen gir universitetet rett til å fremstille eksemplarer for arkiveringsformål av vedkommendes faglitterære arbeider, men med en mulighet for forskeren til å bestemme om verket skal gjøres tilgjengelig for allmennheten. Det siste kan oppnås ved at den ansatte ved ”innleveringen” til universitetets elektroniske arkiv blir spurt om å samtykke til at materialet også gjøres allment tilgjengelig, eventuelt med de begrensninger som er satt av forlaget. Etter utvalgets mening bør et eventuelt samtykke når

³⁷ Immaterialrettsutvalget s. 157.

som helst kunne trekkes tilbake. Dersom den ansatte først skal ha mulighet for å bestemme over tilgjengeliggjøringen, er det vanskelig å se grunner til at ”bordet skal fange”. Det kan f.eks. tenkes at den ansatte får antatt en artikkel i tidsskrift med begrenset tilgang etter at hun har gitt samtykke til tilgjengeliggjøring fra arkivet.

Spørsmålet er videre om universitetet skal ha rett til å *endre* materialet, typisk med faglige oppdateringer. Det er grunn til å anta at mange forfattere vil oppfatte det som et relativt stort inngrep dersom endringer blir gjort uten samtykke. Utvalget tror heller ikke at det er så stort behov for å gjøre endringer i tradisjonelle faglitterære verk. Det kan være annerledes med andre typer verk, typisk større digitale undervisningsopplegg, som drøftes i kapittel 8. For de tradisjonelle faglitterære verk vil utvalget ikke foreslå at universitetet skal betinge seg en rett til å endre verkene.

Utvalget vil anta at de fleste ansatte ved en eventuell ”innlevering” av sine arbeider vil samtykke til at materialet gjøres alminnelig tilgjengelig i den grad forlaget tillater dette. En ordning som skissert vil imidlertid kreve at universitetets elektroniske arkiv blir i stand til å håndtere ulike former for betingelser for tilgjengeliggjøring som forlagene eller andre rettighetshavere kan tenkes å sette. Eksempler kan være bestemmelser om at bare ansatte/studenter skal ha tilgang til materialet, at det først skal gjøres tilgjengelig etter en viss tid, eller at det skal legges inn lenker til forlagenes nettsted. Det vil selvsagt kreve ressurser å utvikle et slikt system. I tråd med det som er sagt om pliktig innlevering ”kun til arkiveringsformål”, vil utvalget ikke gi noen anbefaling om et ”publiseringssystem” som nevnt ovenfor bør utvikles. Utvalget vil kun bemerke følgende:

En mulig innvending mot et slikt system, kan være risikoen for at enkelte ansatte kan komme til å ta feil av eller glemme tredjepartenes (forlagenes) rettigheter slik at materiale kan bli gjort åpent tilgjengelig i strid med disse rettigheter. Dette betyr at universitetet kan pådra seg et rettslig ansvar. Etter utvalgets oppfatning bør denne risikoen ikke overdrives. De fleste faglitterære arbeider har en nokså liten leserkrets. Dersom universitetet kommer i skade for å legge noe ut på nett som det ikke hadde rett til, vil dette i få tilfeller ha påført det aktuelle forlag noe økonomisk tap av særlig betydning. Dermed blir også universitetets erstatningsansvar lite. Den økonomiske risiko universitetet påtar seg med en ordning som skissert, blir altså begrenset. Men man må selvsagt gjøre det som må forventes for at slike krenkelser unngås.

8 SÆRLIG OM UNDERVISNINGS- OG FORMIDLINGSMATERIALE

8.1 Innledning

I dette avsnittet drøftes svært forskjellige typer materiale: muntlige forelesninger, power-point-presentasjoner, oppgaver, instruksjonsvideoer, digitale undervisningsopplegg med ulik grad av ”interaktivitet”, utstillingskataloger osv. Hvor mye ressurser som er brukt på materialet og hvor sterkt det bærer skaperens ”preg”, varierer sterkt. Mye av materialet er utarbeidet av den ansatte for dennes personlige undervisning, kanskje bare for en enkelt forelesning, mens annet blir gitt et *standardisert* preg for bruk flere ganger, kanskje av flere forskjellige undervisere. Det vil typisk være tilfelle med en oppgavesamling.

Universitetet har stor interesse i at gode undervisnings- og formidlingsopplegg kommer flest mulig til gode – også etter at den som lagde materialet har sluttet. Ettersom alt materiale før eller siden blir utdatert, vil universitetet også ha behov for å få rett til å kunne videreutvikle og oppdatere materialet. Men dette behovet vil variere med materialets karakter. I den økte konkurranse som er mellom institusjonene, kan noen kanskje også se det som ønskelig at de ansatte bør forhindres fra å utnytte materialet på egen hånd i konkurranse med institusjonens egen undervisning. Utvalget legger imidlertid ikke vekt på dette siste aspektet.

De vitenskapelige ansatte har *plikt* til å undervise, men universitetet kan ikke gi pålegg om undervisningens *innhold*. Noen vil kanskje hevde at de ansatte vil bli mindre motivert til å lage gode undervisnings- og formidlingsopplegg dersom de vet at universitetet vil ta ”full kontroll” med opplegget. Enkelte vil kanskje også kvie seg fra å ”prøve ut” nye tanker for studentene dersom institusjonen automatisk har rett til å bruke undervisningsmaterialet til evig tid.

I det følgende har utvalget funnet det hensiktsmessig først å drøfte rettighetsspørsmål for materiale som en ansatt har utarbeidet for *sin egen, personlige undervisning*, typisk den muntlige forelesning, jf kapittel 8.2. Deretter drøftes materiale som er utarbeidet for *at andre lærere også skal kunne bruke det*, altså mer standardiserte opplegg. Her har vi funnet det hensiktsmessig å skjelne mellom digitale undervisningsopplegg (kapittel 8.3.1) og annet standardisert undervisningsmateriale (kapittel 8.3.2). Innholdet i utstillingsmateriale behandles i kapittel 8.4. I alle de nevnte kapitler er det rettigheter til *ikke-kommersiell* bruk for universitetet som drøftes. Det skal sies noe om kommersialisering i kapittel 8.5.

8.2 ”Personlig” undervisningsmateriale, forelesninger og støttemateriale mv

Den muntlige fremstilling under forelesninger og kurs har nærmest per definisjon en individuell utforming og får gjerne et mer personlig preg enn skriftlige faglitterære verk. Etter utvalgets mening kan disse være en viktig arena for ”prøveballonger”, og en vil kunne miste en verdifull spontanitet dersom institusjonen for eksempel skulle få rett til å *kreve* at alle forelesninger ble tatt opp på video og lagt ut på universitets nettside. Utvalget går dermed

ikke inn for at universitetet *i kraft av ansettelsesforholdet* skal kunne kreve noen rettigheter til de ansattes muntlige undervisning.³⁸

Derimot er det ikke noe i veien for at man *i det enkelte tilfelle* avtaler at forelesninger skal tas opp og legges ut på universitets nettsted. I et slikt tilfelle må en ta stilling til om universitetet skal ha rett til å gjøre om siden, eventuelt også gjøre endringer i forelesningen, uten den ansattes samtykke. For universitetet synes dette umiddelbart som det enkleste. Dersom det blir gjort endringer i *selve opptaket*, f.eks. ved at det forkortes, bør den ansatte varsles om endringene. Etter utvalgets mening bør den ansatte, f.eks. om hun er uenig i foreslåtte endringer, eller føler å ikke kunne stå faglig inne for innholdet, kunne kreve forelesningen fjernet fra nettet. Muntlige fremstillinger får et sterkere personlig preg enn skriftlige fremstillinger. En bør slippe å oppleve at synspunkter en ikke lenger føler å kunne stå inne for blir formidlet til studentene. Etter utvalgets mening vil de fleste opptak av muntlige fremstillinger heller ikke være av så avgjørende betydning for undervisningsopplegget at universitetet løper noen stor risiko ved at foreleseren kan kreve materialet fjernet. Når foreleseren har rett til å kreve materialet fjernet, bør det også være lettere å få hennes aksept for at materialet i utgangspunktet legges ut.

På grunn av forelesningens personlige preg mener utvalget også at særskilt samtykke bør innhentes dersom universitetet vil gjøre forelesningen tilgjengelig for *en større krets* enn opprinnelig avtalt, eller inkorporere den i et kommersielt produkt, f.eks. et fjernundervisningsopplegg som institusjonen ønsker å tjene penger på.

Drøftelsen ovenfor gjelder universitetets opptak. Mange forelesere opplever også at enkelte *studenter* ønsker å gjøre opptak av forelesningene i auditoriet. Det råder en del usikkerhet om foreleseren kan nekte studentene dette. Denne problemstillingen reiser imidlertid til dels andre universitetspolitiske spørsmål enn de spørsmål som utvalget er gitt mandat til å drøfte, så den skal ikke forfølges nærmere her.

Når det gjelder *enkelt støttemateriale* som en foreleser utarbeider for sin egen muntlige undervisning, typisk power-point-presentasjoner, kan det først stilles spørsmål om slikt materiale har opphavsrettslig vern, dvs. om det har tilstrekkelig *verkshøyde*. I motsatt fall vil materialet fritt kunne brukes. Som angitt ovenfor i pkt. 3.1 *kan* nok slikt materiale være uten vern. Det kan f.eks. være tilfellet ved enkle disposisjoner eller foiler som kun inneholder noen stikkord eller enkle setninger til nærmere utdyping. Det tilsvarende kan gjelde for helt enkle og standardiserte figurer eller diagrammer. Ut fra en generell betraktning vil nok verkshøyden variere avhengig av detaljeringsgraden. Ett sentralt vurderingsmoment er hvilken *valgfrihet* opphavsmannen har ved utformingen av materialet – jo mer det ”gir seg selv” desto mindre spillerom for kreativitet og omvendt. Men det er nok grunnlag for å anta at mesteparten av støttematerialet som vitenskapelig ansatte benytter i sin undervisning har opphavsrettslig vern.

³⁸ Jf. Immaterialrettsutvalget s. 168.

Selv om støttematerialet måtte ha opphavsrettslig vern, vil det nok som regel ha noe mindre personlig preg enn selve den muntlige fremstillingen. Men slikt materiale vil ofte være mindre bearbeidet enn for eksempel en fagartikkel, og mange vil nok kvie seg for at universitetet *automatisk* skal ha full disposisjonsrett over slikt materiale. Også her kan det være mange ”prøveballonger”. Noe av det kan være den spede begynnelse på en lærebok. Om universitetet skulle kunne gjøre hva det ville med slikt materiale, kunne det få en negativ innvirkning på de tilsattes lærebokproduksjon. Nettopp fordi slikt materiale som regel også er forholdsvis ”enkelt”, vil universitetet i de fleste tilfeller heller ikke ha noe stort behov for å overta rettigheter til det. Det vil ofte være forholdsvis kurant å lage et nytt materiale med nokså identisk innhold uten å krenke opphavsretten til det tidligere materiale. Det faglige innhold er jo ikke opphavsrettslig vernet, jf. kapittel 3 ovenfor. Opplegg utarbeidet for mer ”standardisert bruk” har nok universitetet større behov for, jf. kapittel 8.3 rett nedenfor.

Utvalget mener derimot at universitetet i utgangspunktet bør kunne kreve at også ”personlig støttemateriale” til muntlig undervisning gjøres tilgjengelig på nettet for studentene i forbindelse med gjennomføringen av et kurs. Studentene har etter hvert fått en forventning om dette. Fordi slikt materiale ofte – i hvert fall i foreleserens egne øyne – kan ha en noe ”uferdig” karakter – og fordi det som regel ikke vil være vanskelig å lage nytt materiale, er imidlertid utvalget kommet til at materialet som utgangspunkt ikke automatisk bør kunne brukes av andre forelesere uten samtykke fra opphavsmannen. Videre bør den ansatte kunne kreve at materialet fjernes etter at kurset er ferdig.

Utvalget finner også grunn til å peke på forholdet til tredjepartsrettigheter. Utviklingen av den digitale teknologi har medført at det er svært enkelt å finne bilder, filmsnutter, musikk etc. og integrere det i støttematerialet (powerpoint-presentasjoner mv.) til illustrasjon av undervisningsmessige poenger. Her kan det dels tenkes forskjeller mellom hva som er tillatt i selve undervisningssituasjonen og hva som kan gjøres tilgjengelig for allmennheten i andre sammenhenger, dels kan lovgivningen i forskjellige land variere med hensyn til hva som er tillatt. I sin alminnelighet bør man av disse grunner være varsom med å legge materiale med tredjepartsinnhold ”fritt” ut på nettet så lenge rettighetene til materialet ikke er klarert. Etersom den enkelte lærer vil ha bedre oversikt over hva støttematerialet til personlig undervisningsopplegg inneholder enn universitetsadministrasjonen, må hun kunne reservere seg mot å legge materiale med tredjepartsinnhold ”fritt” ut på nettet, eventuelt forbeholde seg retten til å gjøre nødvendige endringer i materialet før slik utlegging. Derimot må materialet som hovedregel kunne gjøres tilgjengelig i lukkede nettverk med passordbeskyttelse e.l. til bruk for de studenter som har tilgang til undervisningen, jf. åndsverkloven § 21 første ledd, som tillater fremføring av verk til bruk i undervisning. Men dette kan ikke gjelde støttemateriale som inneholder film, ettersom fremføringsadgangen etter § 21 første ledd ikke gjelder filmverk, jf. § 21 tredje ledd første pkt.

8.3 Standardisert undervisningsmateriale

8.3.1 Standardiserte digitale undervisningsopplegg

Med ”standardiserte digitale undervisningsopplegg” menes her undervisningsmateriale som studentene kan få tilgang til via digitale nettverk – typisk Internett – og som, selv om det unntaksvis kanskje er utviklet av én universitetsansatt, er ment å kunne benyttes uavhengig av én bestemt lærer. Det kan være oppgaver det er meningen at studentene skal besvare og få tilbakemelding på over nett, instruksjonsvideoer eller en fullstendig ”undervisningspakke” i multimedia, gjerne delt opp i ulike leksjoner. Det kan være lagt opp diskusjonsfora for de deltagende studenter eller mellom studentene og lærerne. Slike opplegg kan i det hele være svært ulike i oppbygging og de kan ha ulik grad av ”interaktivitet”. Datamaskinprogrammer vil som regel inngå i opplegget. Disse kan være ”standard hyllevare” eller skreddersydde løsninger, utviklet av tredjeparter, lærere med datakompetanse eller universitetets egne IT-ansatte.

Så heterogene som oppleggene er, kan det nok diskuteres om de bør behandles under ett i denne innstillingen. Utvalget håper likevel at de retningslinjer det er kommet frem til, vil være rimelig i de fleste tilfeller. Utvalget har ikke vært i stand til å identifisere én type standardisert digitalt undervisningsopplegg som er så vanlig eller så viktig at det fortjener en særbehandling.

Som for støttematerialet er det grunn til å anta at det som regel vil være kreative innsatser knyttet til utarbeidelsen av standardiserte undervisningsopplegg med den følge at verkshøyde foreligger. Hvilke typer verk det er tale om vil variere avhengig av opplegget. Noen digitale undervisningsopplegg kan tenkes hovedsakelig å bestå av datamaskinprogrammer, og det avgjørende for verkshøyden av slike er om selve *koden* er preget av opphavsmannens individuelle skapende innsats. Hvorvidt det vil være tilfellet er det vanskelig å si noe generelt om, men det er fornuftigst å gå ut fra at materialet *har* opphavsrettsbeskyttelse. Som nevnt ovenfor i 4.1 vil opphavsretten til datamaskinprogrammer som er skapt under utførelsen av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet gå over til arbeidsgiveren med mindre annet er avtalt.³⁹ Utvalget finner imidlertid ikke grunn til å særbehandle standardisert undervisningsopplegg som er beskyttet som datamaskinprogrammer. Ikke minst fordi opplegget gjerne vil kunne være et ”multimedieverk” som består både av datamaskinprogrammer og andre verk, vil en særregulering av datamaskinprogrammer kunne skape problemer. Etter utvalgets oppfatning bør rettighetene i standardiserte undervisningsopplegg som inneholder datamaskinprogrammer avtalereguleres etter de samme linjene som for slike undervisningsopplegg for øvrig. For det tilfellet at programmene/oppleggene har et potensial for kommersiell utnyttelse, faller de inn under universitetets gjeldende rettighetspolitikk, se nærmere nedenfor i pkt. 8.5 og 9.

³⁹ Jf. Åndsverkloven § 39g.

De fleste standardiserte undervisningsopplegg krever en del ressurser å få på plass, og de blir *typisk* til i samarbeid mellom flere. Ofte vil universitetet ha bevilget særlige midler til utarbeidelsen av opplegget, eller de involverte ansatte har fått en særlig godtgjørelse for utviklingen, f.eks. i form av undervisningsfri. Opplegget vil som regel være utviklet for å kunne brukes over flere semestre. Ofte består de også delvis av verk eller annet beskyttet materiale som *andre* har skapt fra før, f.eks. i form av utdrag fra tekster eller musikkstykker som skal analyseres, bilder av sykdomstilstander tatt ved et samarbeidende sykehus eller IT-leverandørers programvare. Dette krever rettighetsklarering. Alle disse forhold taler for at universitetet bør ha en viss kontroll med opplegget – og også rettigheter. Som hovedregel mener utvalget det er riktig at universitetet ikke bare får en vederlagsfri rett til å utnytte opplegget til undervisningen, men at denne retten må vedvare også etter at den ansatte har sluttet.⁴⁰ Universitetet bør også ha rett til å endre opplegget, ikke minst for å holde det faglig oppdatert, eller sikre at tredjemenns rettigheter ikke blir krenket. Men opphavsmannen bør selvsagt varsles før slike endringer foretas, og bør kunne kreve navnet sitt fjernet fra opplegget dersom hun ikke er enig i endringene. Hun vil for øvrig alltid kunne motsette seg endringer som er krenkende etter åndsverkloven § 3.

Om den ansatte bør kunne kreve å få ta med et eksemplar av opplegget dersom hun slutter, og få utnytte det ved en annen institusjon, er et annet spørsmål. I likhet med Immaterialrettsutvalget⁴¹ mener utvalget at vedkommende bør ha adgang til det – det vil være i tråd med målsettingen om størst mulig kunnskapsspredning. Men en slik rett vil selvsagt bare omfatte den ansattes egne bidrag, ikke det andre måtte ha bidratt med. I praksis betyr vel det som regel at mange slike opplegg ikke kan ”tas med” i sin helhet til andre institusjoner.

En kan spørre om det som her er sagt bør være annerledes for opplegg som ikke har de karakteristika som ble nevnt ovenfor, altså f.eks. opplegg som bare er utviklet av én person uten særlig støtte fra universitetet. Så lenge det standardiserte opplegget er blitt til som ledd i den ansattes arbeid ved universitetet, og mens den ansatte har hevet lønn fra universitetet, er det etter utvalgets oppfatning rimeligst om universitetet får de rettigheter som er skissert ovenfor. Det vil tale mot en slik ordning dersom den vil føre til at færre gode undervisningsopplegg blir skapt, fordi de potensielle skapere ser universitetets rettigheter som for inngripende. Utvalget tror imidlertid ikke dette vil skje. Det må understrekes at det bare er en *ikke-eksklusiv* rett til bruk i ”egen” undervisning universitetet her betinger seg. Om rett til kommersiell bruk, se kapittel 8.5. I den grad et kommersielt potensial motiverer ansatte til å lage gode undervisningsopplegg, vil altså en rettighetsovergang som foreslått av utvalget, ikke ta denne motivasjonen fra dem.

Utvalget har vurdert om det bør settes begrensninger på det *antall* personer som kan gis tilgang til materialet i medhold av universitetets ”bruksrett”. Ett alternativ er at bare de

⁴⁰ Dette gjelder dog selvsagt ikke individuelle tilbakemeldinger som en lærer har gitt til en bestemt student, eller et innlegg på et diskusjonsforum. Slike skal vel som regel slettes etter semesterslutt.

⁴¹ Immaterialrettsutvalget s. 169.

studenter som til enhver tid er tatt opp til studiet, skal gis tilgang. Utvalget antar at dette er en praktikabel løsning.

8.3.2 Annet standardisert materiale

”Annet standardisert materiale” vil typisk omfatte kompendier med ulike tekster og oppgaver. Etter utvalgets mening bør universitetet som hovedregel ha rett til å fremstille nye eksemplarer av slikt materiale for bruk i egen ikke-kommersiell undervisning, herunder gjøre det tilgjengelig gjennom digitale undervisningsopplegg til studenter tatt opp ved faget, og å endre på materialet i takt med endringer i pensum mv. Men forfatteren bør også her kunne kreve å få navnet sitt fjernet fra materialet dersom hun føler at hun ikke kan stå inne for det.

I hvert fall i større fag kan det imidlertid tenkes at noen forfattere gir ut oppgavesamlinger mv. på ordinære eller egne forlag, som så selges som en forlagsutgivelse. Hvis et forlag er gitt eksklusive rettigheter, kan ikke UiO betinge seg rettigheter til ”egen undervisningsbruk” som nevnt ovenfor. Fordi det kan spore enkelte til å lage gode kompendier som ellers ikke ville blitt produsert, mener utvalget at de enkeltansatte fortsatt bør kunne tilby slike verk til forlag med den følge at universitetets bruksrett må vike. Men her bør det være unntak. Utvalget mener at UiO bør anses for å ha ervervet en disposisjonsrett til bruk i egen undervisning, som forlagsavtalen ikke kan overkjøre, dersom det aktuelle verk er utarbeidet *etter oppdrag* fra universitetet og forfatteren har fått en motytelse i form av betaling eller fritak fra undervisningsplikt.

Det bør minnes om at den grunnleggende idé bak en oppgave ikke er vernet som åndsverk, jf. ovenfor i pkt. 3.1. En ansatt som har laget en oppgave som belyser en bestemt problemstilling, kan ikke motsette seg at andre ved universitetet lager oppgaver som belyser det samme.

8.4 Særlig om utstillingsmateriale

I forbindelse med en *utstilling* kan ansatte skape en rekke vernede åndsverk. Det klassiske eksempel er *utstillingskatalogen*, men en kan også tenke seg annet presentasjonsmateriale. Noe av det materiale som stilles ut på selve utstillingen, som grafiske presentasjoner eller tekster som ledsager de utstilte gjenstander, kan være åndsverk skapt av universitetets ansatte. Kataloger og databaser over materiale på en utstilling behandles i kapittel 10.

Slik utvalget ser det, vil det meste av slikt materiale måtte anses å være laget på *oppdrag* fra institusjonen som skal arrangere utstillingen. At universitetet må ha vederlagsfri rett til all bruk som er en naturlig del av gjennomføring, informasjon om og markedsføring av selve utstillingen, kan ikke være tvilsomt. Tvilen er om universitetet også bør betinge seg rett til ”*gjenbruk*”, for eksempel til *nye* utstillinger, eller til å la materialet inngå som en del av en ”virtuell” utstilling som ledd i et digitalt læremiddel. Utvalget mener at institusjonen bør ha

rett til det. Utvalget kan vanskelig se for seg at en slik rett vil svekke de ansattes incentiver til å lage godt utstillingsmateriale. Retten bør etter utvalgets oppfatning vedvare også etter at den ansatte har sluttet. Universitetet bør også ha rett til å endre materialet. Men også her bør opphavsmannen selvsagt varsles før slike endringer foretas, og bør kunne kreve navnet sitt fjernet fra opplegget dersom hun ikke er enig i endringene. Som tidligere nevnt vil opphavsmannen alltid kunne motsette seg endringer som er krenkende etter åndsverkloven § 3.

8.5 Kommersialisering av særlig undervisnings- og formidlingsmateriale

I den någjeldende ”Politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo” heter det at ”forsknings- og undervisningsmateriale” faller inn under politikken. Det innebærer at den ansatte har plikt til å melde fra til universitetet når vedkommende utvikler undervisnings- og formidlingsmateriale med potensial for næringsmessig utnyttelse. *Forlagsmessig utgivelse* regnes imidlertid ikke som næringsmessig utnyttelse. Dermed er det nok først og fremst de *digitale undervisningsopplegg* nevnt i 8.3.1, og muligens noe av utstillingsmaterialet nevnt i 8.4, som må antas å være omfattet av meldeplikten og overtagelsesretten for UiO (ved Birkeland Innovasjon AS). I den *standardavtale* som er blitt utarbeidet på bakgrunn av denne politikken, synes det imidlertid ikke som om den meldeplikt som er innført, med påfølgende adgang for universitetet til å overta rettighetene, gjelder for undervisnings- og forskningsmateriale.

Avtalen lister i punkt 5.1 opp de former for ”arbeidsresultater” med kommersielt potensial som de ansatte skal informere universitetet om – herunder patenterbare og ikke-patenterbare oppfinnelser, databaser og datamaskinprogrammer. Undervisnings- og formidlingsmateriale nevnes ikke. Det kunne kanskje hevdes at det vil falle inn under alternativ (ii) punkt 5.1, som omfatter ”annen teknologi som har potensial for næringsmessig utnyttelse, f. eks. praktiske løsninger, tekniske prinsipper og knowhow, vitenskapelig og merkantil informasjon og forretningskonsepter”, men en slik oppfatning blir etter utvalgets mening noe kunstig.

Spørsmålet er om meldeplikten og universitets rett til overtagelse av rettigheter til arbeidsresultater bør utvides til å omfatte slikt materiale. Det vil kanskje synes å gi best sammenheng i universitetets rettighetspolitikk om man foretok en slik utvidelse. En forutsetning for en slik utvidelse må imidlertid være at de ansattes incentiver til å lage gode digitale undervisningsopplegg ikke blir svekket. Det kan man etter utvalgets syn bare unngå dersom de ansatte vil oppleve at universitetet – ved Birkeland Innovasjon – er i stand til å få til en næringsmessig utnyttelse som de ansatte ikke selv er i stand til å foreta, og som det vil lønne seg for de ansatte å bidra til. Om universitetet ved Birkeland Innovasjon vil være i stand til dette kan utvalget ikke vurdere. Utvalget vil derfor ikke ta stilling til om universitetet i alminnelighet, *med hjemmel i ansettelsesavtalen*, bør kreve å overta retten til kommersiell utnyttelse av digitale læremidler som er utviklet av de ansatte. Derimot er utvalget ikke i tvil

om at det i *enkeltprosjekter* for utvikling av digitale læremidler kan være riktig av universitetet å betinge seg rettigheter til næringsmessig utnyttelse i *den enkelte prosjektavtale*, avhengig av hvilket bidrag universitetet yter.

9 DATAMASKINPROGRAMMER

Datamaskinprogrammer som de ansatte utvikler, vil ofte ha et potensial for næringsmessig utnyttelse. I den grad de har det, faller de inn under universitetets gjeldende rettighetspolitikk. Ansatte som utvikler slike programmer har plikt til å informere universitetet om dem, og universitetet ved Birkeland Innovasjon kan kreve å overta rettighetene til dem dersom oppfinnelsen er patenterbar og forskeren ikke velger å publisere. Utvalget vil ikke foreslå endringer i dette, men vil anbefale at ordningen evalueres etter en viss tid. Utvalget mener videre at dersom en ansatt utvikler et datamaskinprogram som kan utnyttes i et *digitalt læremiddel* som universitetet betinger seg rett til å bruke i ”egen undervisning” etter 8.3.2 ovenfor, bør universitetet ha rett til den utnyttelse av datamaskinprogrammet som er nødvendig for nevnte undervisningsbruk. Ytterligere rådighet over de ansattes datamaskinprogrammer har utvalget ikke funnet grunn til å drøfte.

10 KATALOGER OG DATABASER

Mange vitenskapelige ansatte er i løpet av sin ansettelse med på å frembringe ulike systematiserte samlinger med informasjon eller data. Dette omfatter en svært heterogen gruppe av materiale. Eksempler kan være en juridisk professors private ”domsarkiv”, samlinger med spørreskjemaer ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, kataloger over gjenstander i universitetsmuseenes besittelse, data fra seismologiske undersøkelser, værdata innsamlet i et klimaprojekt eller pasientdata fra et medisinsk forsøksprosjekt. Det kan være ”analoge” samlinger som gamle kartotek, kataloger og lignende, men i dag er nok det meste lagret og systematisert *digitalt*. Samlinger med *fysisk materiale*, for eksempel innsamlede blod- og vevsprøver, prøver av vann og jord eller gjenstander fra en arkeologisk utgraving, holder utvalget utenfor.⁴²

Mange informasjonssamlinger tjener først og fremst som grunnlag for et bestemt forskningsprosjekt, mens andre kan ”gjenbrukes” flere ganger til forskjellige forskningsprosjekter. Andre kan utnyttes i undervisningssammenheng, f.eks. et digitalt ”museum” med bilder av museets gjenstander, eller andre digitale læremidler. Noen vitenskapelig ansatte er kanskje også med og utarbeider databaser som brukes i universitetets interne administrasjon, f.eks. i forbindelse med eksamen.

⁴² Om rettighetsspørsmål til slike ”fysiske” samlinger, se for eksempel Harald Irgens-Jensen, ”Noen privatrettslige spørsmål om tilgang til forskningsmateriale og forskningsdata”, *Aktuell Immaterialrett*, Oslo 2009 s. 194–224 (særlig s. 198–208 og 219–224).

Flere systematiserte samlinger kan ha kommersiell verdi. Et farmasiselskap kan f.eks. tenkes å ville betale for å kunne forske på noen innsamlede og bearbejdede pasientdata. Innsamlede kartdata kan brukes til å utvikle en kommersiell, nettbasert karttjeneste.

Opprettelsen og håndteringen av databaser kan reise en rekke rettsspørsmål, f.eks. om personvern, ansvar for kvalitetssikring og vedlikehold, om hvem som skal gis tilgang til dataene og om hvordan tilgang skal gis. OECD har utarbeidet et sett retningslinjer, ”OECD principles and guidelines for access to research data from public funding”, om mange av disse spørsmål, som myndighetene vurderer å implementere i Norge.⁴³ Utvalget skal ikke gå inn på dem nærmere her. Vi skal begrense oss til en omtale av spørsmålet om ansatte som har bidratt til opprettelsen av en systemisert samling som nevnt, kan *motsette* seg noen former for bruk av samlingen, eller på den annen side, om universitetet kan motsette seg noen former for bruk som den ansatte ønsker å gjøre utenom universitetets regi.

Spørsmålet om hva som gjelder *i mangel av avtale mellom den ansatte og institusjonen*, er komplisert. Svaret vil bero på de nærmere karakteristika til den aktuelle database og omstendighetene rundt dens tilblivelse.⁴⁴ Noen av de aktuelle databasene vil kunne være åndsverk, dvs. hvis selve sammenstillingen av dataene er resultat av en kreativ skaperinnsats. For slike databaser oppstår rettighetene hos de personer som lager databasen, og spørsmålet om rettighetene går over til arbeidsgiver må løses etter de retningslinjer som er angitt ovenfor i pkt. 4.1. Hvis databasen ikke er et åndsverk, men derimot er vernet etter regelen i åndsverkloven § 43⁴⁵ – dvs. den inneholder et større antall opplysninger⁴⁶ eller er resultat av vesentlige investeringer – er imidlertid *hovedregelen* at den ansatte som har bidratt til opprettelsen av databasen, ikke kan motsette seg noen bruk fra universitetets side. Det er snarere den ansatte som må spørre universitetet om ”egen” utnyttelse. Som allerede nevnt i kapittel 4.1, er rettighetshaveren til en database etter åndsverkloven § 43 den som står bak *investeringen* i den. Det vil i de aller fleste tilfeller være universitetet, eventuelt eksterne parter som har gitt bidrag til utviklingen, og ikke den ansatte. En ansatt som har fått lønn for arbeidstiden hun har brukt på utviklingen, og ikke tatt noen økonomisk risiko på den, er altså ikke rettighetshaver.

Etter den *standardavtale* som er blitt utarbeidet om universitetsansattes immaterialrettigheter, har de ansatte plikt til å melde fra om, og universitetet har rett til å overta, rettighetene til databaser og kataloger ”som har potensial for næringsmessig utnyttelse”. Om databaser uten kommersielt potensial har man ingen bestemmelser. Som nevnt i 8.5 har utvalget ikke sett det som del av sin oppgave å vurdere universitetets kommersialiseringspolitikk, og det vil derfor heller ikke foreslå noen vesentlige endringer i bestemmelsene som er fastsatt om universitetets rett til kommersialiserbare databaser. Utvalget vil imidlertid anbefale at det

⁴³ Retningslinjene finnes på www.oecd.org/dataoecd/9/61/38500813.pdf.

⁴⁴ Se nærmere Irgens-Jensen, *op. cit.* s. 208 flg.

⁴⁵ Se kapittel 3 ovenfor.

⁴⁶ Se imidlertid note xx ovenfor.

presiseres at universitetets alminnelige rettigheter i databaser ikke skal legge hindringer i veien for den ansattes frihet til å bruke data og databaser vedkommende har fremskaffet til egen forskning og undervisning, herunder å gi samarbeidende forskere tilgang til dette for forskningsformål.⁴⁷ Begrensninger i disse friheter bør hjemles i særlige avtaler for de aktuelle databaser.

Samtidig bør en få inn avtalebestemmelser for de tilfeller der de ansatte etter bakgrunnsretten *har* rettigheter til de databaser som de er med å produsere (åndsverkene). Utvalget ser i utgangspunktet ikke store betenkeligheter med at universitetet betinger seg en rett til å utnytte slike databaser i ikke-kommersiell forsknings- og undervisningsvirksomhet, og til universitetets egen administrasjon, for de databaser det måtte være aktuelt for.

Universitetets utnyttelsesrett bør imidlertid ikke gjelde for databaser som de ansatte har rettigheter til etter bakgrunnsretten hvis disse er en "enmannsprestasjon", f.eks. et personlig erfaringsarkiv, som ikke har krevd andre ressurser fra universitetet enn vedkommendes lønn og ordinær bruk av PC o.l. Skulle universitetet kreve å kunne gjøre dette tilgjengelig for andre mot forskerens vilje, ville det være et nokså klart inngrep i forskerens rett til å bestemme når vedkommendes forskning skal offentliggjøres. Men dreier det seg om arbeid som flere er involvert i, og som universitetet har bevilget særlige ressurser til, synes utvalget at universitetets interesse i å kunne gi andre tilgang bør få gjennomslag. Utvalget vil imidlertid anta at universitetet som regel vil mene at den som har opprettet databasen og fortsatt vil arbeide med den, også er den som er best skikket til dette arbeidet. Konflikter mellom universitetet og "skaperen" vil nok derfor være relativt sjeldne.

11 FORHOLDET TIL TREDJEMANN

11.1 Universitetet overdrar rettigheter

Universitetet vil ofte inngå avtaler som impliserer at rettigheter til verk som de ansatte skaper, blir overdratt til tredjemann. "Tredjemann" kan også være en av universitetets egne "randsonevirksomheter", som Forskningsparken AS.⁴⁸

En slik avtaletype er *utredningsoppdrag* mellom en oppdragsgiver og UiO. Mange oppdragstakere betinger seg *opphavsrett* til utredningsrapporten og eventuelt andre opphavsrettslig vernede resultater som utredningen resulterer i. I de avtaler som universitetet selv formulerer, skjer det ingen fullstendig overgang av rettigheter, men oppdragsgiveren får gjerne en rett til å mangfoldiggjøre materialet og gjøre det tilgjengelig for andre i den grad

⁴⁷ Dette er nok til en viss grad ivare tatt allerede gjennom punkt 6.2 i den utarbeidede standardavtale.

⁴⁸ Oversikt over randsonevirksomhetene finnes på http://www.uio.no/om_uio/organisasjon/sentre.html

vedkommende selv ønsker.⁴⁹ Men det hender nok at universitetet gir fra seg flere rettigheter enn det.

En annen type avtaler er *forskningsoppdrag*, hvor universitetet påtar seg å utføre en nærmere bestemt forskningsoppgave. Her vil oppdragsgiveren i tillegg til i hvert fall begrensede rettigheter til sluttrapporten, gjerne også betinge seg visse andre immaterialrettigheter til resultater som oppnås under oppdraget – typisk patenterbare oppfinnelser. Det er universitetets mål å overdra så lite som mulig av rettigheter, men i realiteten godtar man nok ofte nokså omfattende rettighetsoverdragelser.⁵⁰

En tredje gruppe avtaler er avtaler om *forsknings samarbeid*, der UiO er en av flere institusjoner som skal utføre forskning i et nærmere bestemt samarbeid. I disse avtalene kan bestemmelsene om hvilke rettigheter partene skal ha til å utnytte det som frembringes, bli ganske innfløkte. Mange viktige forskningssamarbeid skjer i dag under Forskningsrådets ordninger eller EUs 7. rammeprogram.

I en del tilfeller kan de vilkår UiOs kontraktspart stiller om rettighetsfordelingen og utnyttelsen av resultatene, reise betenkeligheter, ikke minst i tilfeller hvor universitetet pålegges å *holde forskningsresultater hemmelig*. Det er viktig at enhetene ved universitetet har en bevisst holdning til hva man aksepterer av rettighetsovergang til tredjeparter. Utvalget vil imidlertid gå utenfor sitt mandat ved å forfølge dette nærmere her. Utvalget konsentrerer seg om hvilken plikt den ansatte vil ha til å overdra rettigheter som skal overdras etter de avtalene universitetet har inngått.

Et viktig formål med både EUs og Forskningsrådets regelverk er at prosjektresultatene skal utnyttes så mye som mulig til samfunnets beste. Regelverket pålegger derfor deltagerne å utnytte resultatene, og til å gi andre deltagere lisens til "egen" teknologi i den grad dette er nødvendig for at de andre skal kunne utføre sine oppgaver i prosjektet og utnytte sine egne prosjektresultater. Man har fryktet at gjennomføringen av disse bestemmelsene blir vanskeliggjort om viktige rettigheter blir liggende hos enkeltforskere.

⁴⁹ Se for eksempel avtalen "Forskningsbasert evaluering av reformen i grunnopplæringen – Kunnskapsløftet. Tildeling av oppdrag på del I.1 Analyse av reformens forutsetninger" hvor punkt 8 i førsteutkastet lyder: *Oppdragstaker har opphavsrett til rapporter, artikler og lignende som utarbeides for Oppdragsgiver i henhold til Avtalen... med de begrensninger for offentliggjøring som ligger i denne Avtalen...Oppdragsgiver får ubegrenset bruksrett til alt materiell som er omfattet av Oppdragets leveranse. Bruksretten omfatter enhver form for mangfoldiggjøring og tilgjengeliggjøring for almenheten i et hvert medium, herunder Internett. Bruksretten omfatter også retten til å oversette materialet og tilgjengeliggjøre materialet i utlandet.*

⁵⁰ Av universitetets egen standard oppdragskontrakt fremgår følgende i pkt 3.4: "*Prosjektansvarlig [Universitetet i Oslo, utvalgets anm.] skal avgi fremdriftsrapporter og sluttrapport i henhold til Prosjektplanen.... Oppdragsgivers rett til å kopiere og distribuere sluttrapporten er begrenset til det som er nødvendig for å realisere Prosjektets formål. For øvrig gjelder punkt 5.*" I det nevnte punkt 5 heter det: "*Med den begrensning som følger av punkt 3.4 og 5.2, har Prosjektansvarlig alle rettigheter til Prosjektresultatene, og har enerett til å utnytte disse. Prosjektansvarlig kan i intet tilfelle gi avkall på sin rett til å utnytte Prosjektresultatene til undervisnings –og forskningsformål.*" Utvalget har ikke klart for seg hvor mye denne standarden faktisk benyttes i praksis.

I Forskningsrådets generelle kontraktsvilkår heter det i punkt 7:

”Med mindre annet er avtalt med Forskningsrådet blir prosjektansvarlig eier av prosjektresultatene og har enerett til å utnytte disse. Dersom lovgivningen krever at rettighetene må registreres for å oppnå beskyttelse, skal prosjektansvarlig foreta slik registrering for å oppnå rettsvern. Den prosjektansvarlige forplikter seg til å etablere de avtaler med eiere, ansatte, eventuelle samarbeidspartnere, underleverandører og andre, som er nødvendige for å sikre at den prosjektansvarlige blir eier av prosjektresultatene og kan kommersialisere disse, herunder lisensiere disse videre til andre.”⁵¹

I standardavtalen som er mønster for de avtaler EU-kommisjonen inngår med deltagerne i forskningsprosjekter under EUs 7. rammeprogram (”Grant agreement”) heter det i ”General Conditions” punkt II.26:

”*Foreground* [altså prosjektresultatene] shall be the property of the *beneficiary* carrying out the work generating that *foreground*.... If employees or other personnel working for a *beneficiary* are entitled to claim rights to *foreground*, the *beneficiary* shall ensure that it is possible to exercise those rights in a manner compatible with its obligations under this *grant agreement*.”

Utvalget er enig med Immaterialrettsutvalget i at en ansatt som blir med på et prosjekt som hun vet universitetet har ”lovet bort” rettigheter til, enten det nå er etter Forskningsrådets eller EUs avtaler eller andre avtaler om forskningsoppdrag eller forskningssamarbeid, må sies å ha akseptert at disse rettighetene går over.⁵² Enhetene må også ha rutiner som sikrer at de ansatte blir orientert om vilkårene som gjelder for prosjektene de blir involvert i. Dette er presisert i punkt 4 i gjeldende standard immaterialrettsavtale for UiOs ansatte:

”Dersom UiO, direkte eller ved en enhet, har inngått avtaler med tredjeparter om forskningsamarbeid eller forskningsfinansiering, herunder om bidrags- eller oppdragsforskning, skal arbeidstakeren overholde de bestemmelser som er avtalt om rettigheter til arbeidsresultater, og bidra til at UiO kan oppfylle sine forpliktelser overfor tredjepart. UiO har, direkte eller ved en enhet, ansvar for å skriftlig informere arbeidstakeren om relevante bestemmelser.”

Universitetets behov for tilgang til rettigheter vil begrense seg til det som er nødvendig for å kunne oppfylle de forpliktelser universitetet påtar seg overfor tredjepart. Det vil som hovedregel utelukke behov for fullstendig overgang av rettigheter. Det vil samtidig tilsi at universitetet i enkelte tilfelle sikres begrensede enerettigheter eller bruksrettigheter i sin rolle som kontraktpart overfor tredjepart.

⁵¹ I følge Forskningsrådets nettsider (www.forskningsradet.no) er imidlertid Forskningsrådet i ferd med å revidere disse bestemmelsene og gå over til et regime der hver konsortiedeltager får ”eiendomsrett til alle prosjektresultatene”. Men det er i regelen bare institusjoner som er konsortiedeltagere, så det er fortsatt ikke snakk om noen eiendomsrett for de enkelte deltagende forskere.

⁵² Immaterialrettsutvalget s. 173.

11.2 Den enkelte ansatte overdrar rettigheter

I noen utstrekning skjer det fortsatt at enkeltansatte *selv* inngår avtale med tredjepart om et oppdrag som innebærer at de overdrar opphavsrettigheter til denne tredjeparten. Slike oppdrag kan reise spørsmål om forholdet til universitetets regler om bierverv. Så sant oppdraget skjer innenfor disse reglens rammer, ser imidlertid ikke utvalget store problemer i at de ansatte overdrar rettigheter i avtaler om dette. Den enkelte ansatte vil som regel ha en egeninteresse i å overdra så lite som mulig. Slike avtaler bør imidlertid ikke kunne stå i veien for de bruksrettigheter som utvalget mener universitetet bør betinge seg, f.eks. i digitale læremidler, se 8.3 ovenfor.

11.3 Universitetet som ”innkjøper” av egne ansattes opphavsrett

I ”delte stillinger” der ansatte ved UiO også er ansatt hos andre institusjoner kan det hende at den ansatte bruker materiale utviklet for den annen arbeidsgiver i sitt virke som universitetsansatt. Det typiske eksemplet er professorer i medisin som også er leger ved et av våre helseforetak. Dersom arbeidsavtalen med sykehuset innebærer at professoren overdrar sine opphavsrettigheter, må universitetet inngå avtale med sykehuset for at materialet lovlig skal kunne benyttes i undervisningen. I den gjeldende politikk for håndtering av immaterielle rettigheter ved Universitetet i Oslo heter det at universitetet skal inngå rammeavtaler med de andre arbeidsgivere om rettighetsfordeling og rett til andel av fortjenesten av de arbeidsresultater som de ansatte frembringer. Utvalget vil understreke viktigheten av at dette gjøres i praksis.

12 ADMINISTRATIVE ARBEIDER

Ansattes ”administrative arbeider” omfatter f.eks. brev med forslag til pensum og undervisningsorganisering, søknader om midler, eksamensoppgaver, sensorbegrunnelser sensorveiledninger osv. Men det kan også være tale om annet type materiale, f.eks. kursopplegg for intern opplæring. Som allerede nevnt (pkt. 3.1 ovenfor) er materiale som ledd i universitetets oppgave som offentlig myndighetsutøver uten opphavsrettslig vern, slik at opphavsretten ikke står i veien for universitets adgang til å bruke det. I den grad materiale utarbeidet av administrasjonen har opphavsrettslig vern, vil universitetet få de rettigheter over materialet som er nødvendige for administrasjonen ved universitetet.⁵³ For sikkerhets skyld kan det være fornuftig å presisere dette i de standardbestemmelser om opphavsrett som en ønsker å inkludere i de tilsattes ansettelsesavtale. I den grad den ansatte skulle ha et behov for å bruke administrativt materiale på egen hånd, og andre regler enn opphavsrettsregler – for eksempel pålegg om å behandle personopplysninger fortrolig – ikke hindrer dette, bør imidlertid ikke universitetet nekte dette på prinsipielt grunnlag. Men det vil nok være nok

⁵³ Immaterialrettsutvalget s. 109–110.

sjelden at ansatte har noen interesse i slik egen utnyttelse. En ansatt kan også ha utviklet datamaskinprogrammer som kan brukes i administrasjonen. Som regel vil det vel følge av åndsverkloven § 39g at universitetet vil ha rett til å bruke programmet i administrasjonen. Men utvalget anbefaler at også dette blir presisert i arbeidsavtalen, ikke minst for å få fastslått at ikke noe annet kan anses som avtalt.

13 SIGNATURER

Innstillingen er enstemmig.

Oslo 23.10.2009

Ole M. Sejersted

Hilde Westebye

Tore Hansen

Are Stenvik

Ole –Andreas Rognstad

Anders Elverhøi